

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש פרשת כי תשא

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,
נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

יב **כי תשא את ראש וגו'.** צריך לדעת טעם אומרו **תשא** ולא אמר תפקוד כאומרו במטה לוי (במדבר ג' ט"ו) ב' אומרו **את ראש** ולא הספיק לומר כי תשא את בני ישראל, שאין לומר שלא יצו ה' למנות אלא לראשים כי הענין יכחיש זה, ג' צריך לדעת כוונת אומרו **לפקודיהם**, ויתבאר הכתוב על פי דבריהם ז"ל כי החוטא גורם בחטאו כפיפת ראשו כי בחינת הרע מהותה היא אל ארץ תביט כי שפלה היא ובחינת הקדושה היא נשיאת ראש והרמת המהות והאיכות, ותמצא שאמר הכתוב (בראשית כ"ג י"ז) ויקם שדה עפרון, ודרשו ז"ל (ב"ר פנ"ח) קימה היתה לו, והנה להיות שמצוה זו באה אחר מעשה העגל וכמו שדייק הכתוב באומרו **ונתת אותו על עבודת אוהל מועד** ואמרו זכרונם לברכה (רש"י) מכאן שנצטוו למנותם אחר מעשה העגל, והוא מה שאמר **כי תשא** לשון נשיאות ראש על דרך אומרו (בראשית מ' י"ג) ישא פרעה את ראשך שהוא לשון מעלה, שתשא ראש בני ישראל שראשם נמוך לצד חסרונם במעשה העגל, והוא אומרו **לפקודיהם** על דרך אומרו (במדכר ל"א מ"ט) ולא נפקד ממנו איש ואמרו ז"ל (שבת ס"ד.) שלא נמצא בהם אדם שחטא, **ונתנו איש כופר נפשו לה'** אשר חטא על הנפש, **בפקוד אותם** פירוש כמשמעו, וטעם אומרו **ונתנו** בתוספת וא"ו לצד שצריך קודם הכרת החטא כי לא טוב עשה וחטא בנפש ואחר כך יתן כופר נפשו לה':

עוד ירצה באומרו **לפקודיהם** וגו' שאין לך רשות למנותם אלא לסיבת פקודיהם פירוש לצד חסרונם אם נחסרו מהם ותרצה לעמוד על הנשאים או שנכנסו בגדר הכנת החוסר כאומרו (במדבר שם) עבדיך נשאו את ראש וגו' לצד שירדו למלחמה או לסיבת צורך המספר לערוך מלחמה עם אויב וכדומה, ובא לשלול שאין למנותם בלא סיבה כלל, ואמרו **ונתנו** בתום וא"ו להיות הדבר תנאי נוסף על תנאי ראשון שצריך לפקודיהם עוד צריך לתת איש כופר וגו', ודבר זה אינו נוהג אלא לאותו זמן שהיו ישראל חייבים על העגל אבל לדורות אין צורך בנתינה, ועיין בפסוק שאחר זה:

ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. צריך לדעת למה כפל לומר פעם ב' **בפקוד אותם**, ונראה כי לצד שבאה המצוה על זמן שהיו חייבים לשמים לסיבת עון העגל יאמר האומר שבזמן אחר כשירצה למנות אין קפידא בדבר ויכול למנותם אחד אחד לזה אמר **ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם** ריבה מנין אחר זולת הראשון שגם עליו באה האזהרה שאם יפקוד יהיה בהם נגף. עוד ירצה על זה הדרך כי מלבד שבנתינה הם מכפרים על נפשם עוד ולא יהיה בהם נגף בסיבת פקוד אותם, וממוצא דבר אתה יודע כי המנין מצד עצמו יסובב הנגף:

עוד ירצה כי יצו ה' ב' דברים, הא' שיהיה המספר על ידי נתינת דבר כאומרו **ונתנו** וגו', וכמו שביאר באומרו **זה יתנו** והוא לטעם כפרת נפשם, והב' שלא ימנו אותם אחד אחד אלא על ידי דבר אחר, והוא אומרו **ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם** אחד אחד אלא על ידי דבר אחר ודרך מספר זה אין בו הקרבת התועלת אלא הרחקת הנזק הנמשך מהמספר, והוא מה שמצינו לשאול דכתיב (ש"א י"א) ויפקדם בבזק פירוש בחרסית וזולת פירושינו זה תקשה מי התיר לשאול לפקוד ישראל בחרסית והתורה אמרה זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל ולדברינו תמצא נחת רוח בענין, ונתתי לבי להשכיל במעשה דוד (ש"ב כ"ד), כי לפי הנשמע מהכתובים כי מנה ישראל אחד אחד בלא אמצעי נוסף על שמנאם ללא דבר, והם דברים תמוהים שיעשה דוד המלך עליו השלום דבר זר כזה, ומצינו שרז"ל (ברכות ס"ב:) אמרו כי מן השמים הכשילוהו בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן וכו' לטעם אומרו (ש"א כ"ו) אם ה' הסיתך בי יעש"ד, פירוש דבריהם כי לצד שקרא לה' ח"ו מסית נברא מלאך רע לפי מה שקדם מדבריהם (אבות פ"ד) העובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד והוא מין העון ממש כמעשהו, ולזה נברא מלאך רע מסית שמו והסיתו והטעהו לעשות כן בסוד אומרם (שם) עבירה גוררת עבירה, ותמצא כי העון עשה דוגמתו שכשם שדברי דוד שאמר הסיתך כשגגה היתה ממנו וח"ו שנתכוון לדבר מילין לצד עילאה חלילה ומי עבד ירא מאלהיו כדוד אלא שגגה היא כמו כן לא הוסת מהמסית לעשות דבר בלתי הגון כמזיד, ועדיין קשה תינח לגבי דוד אמרינן שטעה מה נענה ביואב ממה נפשך תקשה, אם דברי דוד באו אליו סתם פקוד בני ישראל מי אמר לו שאין כוונת דוד לומר לו שיפקדם על פי התורה ומן הסתם לא יוצרך לומר

אליו דבר שתינוקות יודעים אותו ואם נאמר כי דוד צוה אליו בפירוש שימנה אותם אחד אחד ולא על ידי מחצית השקל קשה איך קבל דבריו כשאמר לו כן שהיה לו למאן כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואפילו במצות מלך וזה הלכה רווחת (רמב"ם הל' מלכים פ"ג), ולו יהיה שיואב נעלמה ממנו ומקרה אחד קרה לדוד ויואב, מה נענה בסנהדרין מה נענה בכל איש כשראו שבאו למנותם היה להם לחרוד חרדה גדולה ואימת מות יפלו עליהם ויצעקו על הדבר לפני יואב ולפני המלך גם כן יכולין לבא בטענה הנשמעת ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, ואם חסו על מחצית השקל יותר מגופן היה להם לטעון שימנו בחרסית כמעשה שאול המלך ואיך לא חסו על נפשם כל בני אל חי:

ההנכון בעיני כי דוד אמר דבריו סתם ליואב והדבר פשוט כי יואב יודע ספר היה ולא מנאם אלא על ידי דבר אחר בבזק וכדומה לו ותמצא שדייק התלמוד בלשונו (ברכות ס"ב:) לא שקל מינייהו כופר משמע כופר הוא דלא שקל אבל המנין היה על ידי דבר אחר, והנה דייקנו שלא לכל מספר יתחייב הנתינה והטעות שטעה היתה שהיה המספר ללא דבר וכבר פירשנו מדקדוק הכתוב כי לא יפקדו אותם אלא לסיבת דבר כמו שכתבנו למעלה אבל ללא דבר לא, והיא טענה שתמצא שטען יואב לדוד שאין צורך בדבר למנות ישראל, ואולי שאם היה מונה אותם על ידי מחצית השקל לו יהיה שיתחייבו ישראל ב"מ מיתה הנה הוא כופר נפש של כל אחד, והוא אומרם ז"ל שאם היה דוד מונה אותם על ידי השקלים לא היה בהם נגף, ותמצא שאמר הכתוב (ש"ב כ"ד) ויוסף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם הראת לדעת כי ישראל היו חייבין על הקודם, ולזה כשבא המספר בהם ללא צורך באין רשיון מאדון הכל שלט בהם הדין ונפרע מהם עונם:

עוד אפשר לומר כי כיון שהוזכר בתנאי המנין שצריך לסיבת דבר כל שחסר תנאי א' הרי הם נכללים בגדר הנגף ב"מ, וזו היתה טעותו של דוד שטעה, ולזה תמצא בתשובת יואב אליו ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה פירוש מנין ללא צורך אבל אם היה צורך בדבר יסכים גם הוא ואם המנין היה אחד אחד הגם שיהיה צורך במנין לא יפקדם בדרך זה והיה צריך לומר לו איך יכול לעשות דבר זה, ולפי שאין ענין זה מפורש בכתוב אלא מדיוק הכתוב לא מצא יואב לחלוק עם דוד. או אפשר שחשב כשראה דבר מלך חזק עליו אמר אולי שיש לו טעם נכמס וחש על עצמו ממרוד במלכות ולעולם לא מנאם אחד אחד, ובזה אין קושיא גם כן על כל איש ישראל שלא פקחו על נפשם כי הם לא נמנו אחד אחד ודבר זה שצריך למנותם על ידי סיבה אין עליהם מוטל לדעת אם יש סיבה למלך ולא בדקו אחריו לחזקת כשרותו, נמצינו אומרים כללו של דבר מספר בני ישראל נחלק לג' דינים, האחד הוא מספר שהיה אחר העגל זה היה לצורך גם הוצרך לתת מחצית השקל לצד שהיו חייבים כנזכר, ב' כל שיש צורך במספרם אין צריך למנותם על ידי שקלים אלא אפילו בחרסית אדמה וזה מעשה שאול, ג' כל שאין צורך למנותם אין למנותם אפילו על ידי חרסית וזו היתה טעותו של דוד שהטעהו ה' על שגיונו ועל ידי נתינת מחצית השקל מותר כי זה מונע הנגף הבאה מהמספר. ואם תאמר למה הוצרך דוד למספר ולא הספיק לו מנין שקלי בני ישראל המביאים מדי שנה בשנה, יש לומר שאין הוכחה מהשקלים כי יואב לא הביא אלא מספר האנשים שולפי חרב והשקלים מביאים הכל ואפילו הקטנים כאומרם (שקלים פ"א מ"ג) אדם שוקל על ידי בנו ובתו הקטנים ועל ידי אשתו וכו', ולזה רצה לדעת מספר אנשי המלחמה ודבר זה לא ידענו ממחצית השקל המובא בית ה':

ג **זה יתנו וגו'.** רז"ל אמרו (תנחומא) לקח כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראהו למשה, וקשה והלא יותר תהיה נשגת הידיעה באמירה כשיאמר לו המשקל בפ רוש ממה ש כ ר בתבנת אש כי השערת שיעור הדטות לא תחקק בציור לשער אליה אלא בסמיכות, ונראה בהעיר למה נתרצה ה' במחצית השקל לבד ולפחות היה לו לומר שקל שלם, גם למה יצו ה' לבל יוסיף העשיר ולבל יגרע העני ממחצית השקל, ולתת טעם לב' הערות נתכין ה' ואמר לו **זה יתנו** דע כי אין עיקר הענין הוא הנגלה אלא הנסתר שזה בא בדמיונו, וכבר כתבנו בכמה מקומות כי שכינתו יתברך שהיא בחינת כסא כבודו יתברך על ידי מעשה בני ישראל יסובבו הפרדה, והוא אומרם (ישעי' נ') ובפשעיכם שולחה אמכם, גם אומרם (משלי ט"ז) ונרגן מפריד אלוף, ועל ידי מעשה העגל שהוא כנגד כל התורה כולה יסובבו הפרדת השכינה בשורשי

בחינת כל נשמות ישראל, לזה צוה ה' שיתנו מחצית השקל שהוא סימן למה שהפרידו הם במעשיהם לשוב ליחדם יחד, ולהכרת הדבר הראהו כמין מטבע של אש מתחת כסא כבודו כי שם בחינת שורשי נשמות בני ישראל ואמר לו **זה יתנו** פירוש יחזור לתת סוד מחצית השקל שהפריד והוא זה יסוד וסוד הדבר ולזה יכוין כל נותן ורחמנא לבא בעי לכוין אל המכוון ליחד הנפרד והנחלק, ולזה גמר אומר **את תרומת ה'** והוא מה שרמזנו במחצית השקל כי מתכנית בחינה זו בשם תרומת ה', ומעתה אם ירבה העשיר הנה הוא מפסיד הכוונה שהיא העיקר לזה צוה ואמר **העשיר לא ירבה והדל לא ימעט** והטעם **לתת את תרומת ה'** כנזכר שאם ירבה או ימעט אין רישום תרומת ה' ניכר, ולטעם זה הקדים הכתוב זכרון השיעור ואחר כך זכרון הנתינה שהיה לו להקדים זכרון הנתינה ואח"כ שיעורה אלא נתכוין לתת טעם הקצבה למה קצב מחצית השקל ואמר **לתת** וגו' כמו שפירשנו, ואולי כי רמז גם כן שאין הקצבה שוה אלא בבחינת הקצבה אבל בבחינת הכוונה מן הנמנע כי ישוו כל ישראל בכוונת הלב שכל אחד כפי בחינת חיבתו בקונו יעשה הדבר בחשק גדול והבן, ולזה סמך מצות ההשוואה לא ירבה העשיר ולא ימעט העני ממחצית השקל, אבל בבחינת הכוונה אין מציאות להשוות הלבבות:

ובדרך רמז תבאר על זה הדרך כי בא הכתוב לגלות נסתרות לה' אשר יעשה בעולמו דבר שכל רואה יתמה בהלקח איש צדיק ישר קודם זמנו יחצו ימיו כמשפט המתחייב לאנשי דמים ומרמה ויבהלו רעיני האדם לחשוב אחד מב' דרכים או יחיש ב"מ אושר הצדיקים כי אין טוב בעמל האלהי או יחשוב כי זה האיש מצפוננו אינו כנגלה ממנו והורעה חזקתו לטוב, אשר על כן אמר ה' **כי תשא את ראש בני ישראל** פירוש אם תראה שיסתלק ראש בני ישראל בלא עת ולא יעלה בכלח כעלות גדיש בעתו הטעם הוא **לפקודיהם** על דרך אומרם ז"ל (שהש"ר פ"א) בפ' אשכול הכופר דודי לי ואמרו ז"ל איש שהכל בו הוא כופר נפשם של ישראל, והוא אומר **לפקודיהם** לשון חסרון על דרך אומרם (במדבר ל"א מ"ט) ולא נפקד ממנו איש כי לצד חסרון ישראל שנתחייבו לזה אני נוטל את ראשם בעדם לכופר נפשם שלא ימותו כל ישראל, ויתבאר גם כן **לפקודיהם** על דרך אומרם בזוהר (ז"ח) בפסוק כל העובר על הפקודים כל העובר על המצות לומר כי טעם החסרון הוא לצד עוברם על מצות ה', ומעתה לא יחשוב אדם רע לא על המסלק למה ולא על המסתלק כי נסתרו בלתי הגון:

ואמר ה' כי לצד שהדור הוא הגורם לילקח הצדיק לזה צריך לתת כל איש ישראל כופר נפש הצדיק שמת בעדו, והוא אומר **ונתנו איש כופר נפשו** של המסתלק או גם כן של הנשארים שירגישו בפטירת הצדיק שנלכד בשחיתותם וכל אחד ישכיל כי חייב מיתה לשמים ויתקן מעשיו, והוא מה שמפורש בדברי קבלה (ישעי' נ"ז) מפני הרעה נאסף הצדיק פירוש אם הסובבים דבר הרגישו החסרוננו ותקנו מעשיהם שלא תבא, ואם לא הרגישו כדי שלא יהיה בתוך הרעה שתבא אחריו, ולזה צוה ה' כאן **ונתנו איש וגו'**, ואומרם **בפקוד אותם** פירוש לא יאחרו נתינת הכופר אלא תכף ומיד בפקוד אותם במעשה זה שנטל ראשם כל אחד יתקן מעוותו, ואומרם **ולא יהיה בהם וגו'** הא למדת שאם לא יעשו כנזכר יהיה בהם וגו', ואמר **בפקוד אותם** רמז כי לא יאחר העונש אלא תכף לפקידה, וכן תמצא שבכל עת שיסתלק הצדיק רעה הבאה אחריו היא סמוכה לפטירתו כמאמרם ז"ל (סנהדרין קי"ג:) וכמו שראינו בעינינו בדורות הללו, ואומרם **זה יתנו** כאן פירש הכתוב מה הוא כופר נפש שצוה לתת ואמר **זה יתנו** יכוין אל ספר התורה דכתיב (יהושע א') לא ימוש ספר התורה הזו מפיו, גם אמרו ז"ל כי הקב"ה לפניו כל היום מונח ס"ת כמשפטו אשר צוה למלך ישראל (דבריס"ז י"ט) והיתה עמו וגו', והוא מה שהראה באצבע זה יתנו וסתמו כפירושו שעל המונח לפניו תמיד צוה ה' ובאמצעות מה שילמדו בתורה היא מגינה ומכפרת עון ומרבה זכיות כאומרם (מנחות ק"י) ותלמוד תורה כנגד הכל ואפילו היו ביד האדם עבירות רבות זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם כאילו הקריב כל הקרבנות המכפרים, והוא אומרם **כל העובר על הפקודים** שהם המצות זה יהיו לו לתיקון כל דבר, ונמשך גם כן אומרם **כל העובר עם שלמטה** לומר תיקון למי שאינו בן תורה במה יתן כופר נפשו כי הוא בור ריק אין בו מים, לזה אמרם **כל העובר וגו' יתז מחצית השקל** כיששכר וזבולון ושמעון אחי עזריה (סוטה כ"א.) ורבים כהם אשר יחצון כספם לעמלי תורה, ואומרם **בשקל הקדש** פירוש בעד שקל הקודש שהוא התורה, או ירצה שבזה ישוה הוא לנותן אמרי ספר כאומרם (קהלת ז') בצל החכמה בצל הכסף, עוד

ירצה על דרך אומרם ז"ל (בכורות ה'). שקל הקודש כפול היה, ובא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו לא שיתנכה מחלק הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכן לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם והבן, ואומרו **עשרים גרה** וגו' רמז לב' עשירות שבשכינה, כסא ה', והמלך היושב על הכסא והבן, והנה באמצעות הלומד והעושה יתכוין הדבר ליחוד הבחינות, ורשם באומרו **מחצית השקל תרומה לה'** כי היא זאת שכינת אל חי והיא הנפגמת במעשה ישראל ומתיחדת בתורה ומעשים, ומעתה הגם כי שנים עשו הדבר כל אחד יטול כנגד השנים כידוע הטעם, ואומרו **העשיר לא ירבה** פירוש כי הנותן מחצית שקלו בעולם הזה לא יראה בעיניו שהוא דבר מרובה וירע בעיניו לחלק מחציתו, ואמר **והדל לא ימעט** פירוש לצד היותו דל ונכסיו מצומצמים לא ימעט, וטעם ב' אמר **לתת את תרומת ה' לכפר על נפשתיכם** ובערך המוצג יוקטן כל הניתן בעדו, וכאן יש ב' השגות יקרות, א' שבזה יתן תרומת ה' ויחוד קוב"ה ואין ערך לדבר הלז, ועוד לכפר בעד הנפש אשר בעדה יתן אדם עור בעד עור וגו' (איוב ב'):

ואומרו כל העובר וגו' מבן עשרים שנה כאן הודיע סוד מה שלא חייבה התורה לאדם אלא עד שהוא בן עשרים שהוא לטעם עד שיגיע לגדר זה שתהיה נפשו שלימה מהשגת המושכל מההדרגות הרוחניים האלהיים אשר נפש ישראל משם הוא ולזמן הנזכר תשיג, והוא סוד אומרו (תהלים ב') ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך, ועיין בדברי הזוהר (משפטים צ"ח). ויש טעם נכבד למה לא יענש אדם עד גבול זה כי הוא לצד שעדיין לא שלימה דעתו בהכרת המושכל ובהשכלת הידיעה ובתגבורת המספיק להערכת מלחמה לשבור כח המסית ולנצח תאות הטבעיות ולהשכיל ברצון הנפש ולהבחין את אשר ידבר בלבו אם לאושר ובהיותו בן כ' הנה הוא שלם בדעתו להחזיק מגן וצנה בתגבורת השכל וההבחנה והבחירה בדרך החיים והבן:

יח ונתת שמה מים. נראה שאין חיוב לעשות הדבר על ידי משה אלא הוא הדין זה יכול לתת מים בכיור וכשם שאמר בתחלת הפסוק ועשית כיור וגו' שאין הכוונה שיעשה הוא:

יט את ידיהם ואת רגליהם. לא היה צריך לומר אלא ידיהם ורגליהם, אלא נתכוון לומר שאין רחיצה לידיים בלא רגלים ולא לרגלים בלא ידיים, לזה אמר **את** פירוש עם ידיהם רגליהם ועם רגליהם ידיהם והם דברי רז"ל בזבחים (י"ט) שצריך לקדש ידיים ורגלים כאחד:

כא חק עולם. אפילו עלה מבית הטבילה שנטהר מטומאה חמורה חוקה חקק ה', ולזה הוצרך לומר פעם ב'.

ולא ימותו הא אם לא רחצו הגם שעלו מטבילה הרי הם במיתה ולא תועיל טבילה:

כג ואתה קח לך. פשט הכתוב הוא שיקח הוא משלו שמן המשחה, לזה אמר **ואתה** פירוש כי מצוה זו אתה תעשה ואינו כשאר מצות שאני מצוך לנוכח וכוונתי שהזולת יעשה, והגם שכלל הכתוב השמן והסממנים בנדבת רבים דכתיב (לעיל כ"ה ג') וזאת התרומה וגו' בשמים לשמן המשחה וגו', כאן גילה לו ה' כי יחפוץ בשל משה בפרטים אלו:

עוד יתבאר ע"פ מה דתניא בכריתות (כריתות ה'). שמן שעשה משה בו שלקו וכו' בו נמשחו כהנים ז' ימים וכו' וכולו קיים לעתיד ע"כ, הא למדת שלא נעשה שמן המשחה זולתו, וכן כתב רמב"ם בפ"א מהלכות כלי המקדש שמעולם לא נעשה שמן אחר זולת מה שעשה משה, והוא אומרו **ואתה קח לך** אתה תעשה ולא זולתך ורמז באומרו **קח לך** על פי דבריהם שאמרו (ילקוט תשס"ד) שעתידי משה לעמוד לשרת לעתיד לבא, והגם שבפרשת הקטורת נאמר (פסוק ל"ד) קח לך שם לא נאמר ואתה:

וקנמון בשם מחציתו. רז"ל אמרו (כריתות ה'). מחצית הבאתו נמצאת אומר שצריך להביא ת"ק, והקשו בגמרא ודלמא קנמן בשם ר"ן כקנה בשם, ומתרץ אם כן לכתוב קרא קנמן בשם וקנה בשם מחצה ומחצה ר"ן ע"כ, ואפשר לנו לתרץ עוד שאם כן לא היה צריך לומר מחציתו

כי אני יודע שר"ן הם מחצית הת"ק אבל אי אמרינן מחציתו של קנמן בא לומר ששוקלים אותו ב' פעמים, ומה שראיתי לראב"ע שכתב שאין מנהג הישמעאלי להוסיף אפילו כגרגיר חרדל במשקל, אין זה אמת, שעל כל פנים צריך הכרת ההכרעה ואף במשקלי הזהב הגם שמתחכמין לשקול בעיון כף כנגד חברתה בלא הכרעה אף על פי כן כשיצטרף ב' משקלים יוכר ההכרע ביותר, וטעם שהש"ס לא בחר לתרץ כדברינו, כי יש לומר לעולם ר"ן לבד הוא אומר ואומרו **מחציתו** שיביא קכ"ה לבד וקכ"ה לבד:

לב **קודש הוא**. פירוש תכונתו, ואפילו יעשהו מחולין, והעושה במתכונתו כמעלה עולה וחטאת לעצמו, ואם עשאו להתלמד בו או על מנת ליתנו לציבור מותר כן אמרו בכריתות (ה'). עוד נראה אומרו **קדש הוא קודש יהיה** על זה הדרך קודש הוא זה שמן שעשה משה שקדושתו יתירה שהסך ממנו חייב כרת וכמו שאמר בסמוך ואשר יתן ממנו ואמרו בכריתות ממנו פירוש משמן שעשה משה ולא משמן המשחה זולתו, ואומרו **קדש יהיה לכם** זה שמן דורות שאינו שוה לקדושתו של שמן משה ואין חייב אלא הרוקח כמוהו, ותיבת ממנו לבד לא תספיק שזולתה הייתי אומר עד שימשחנו כולו, ורז"ל (שם ו'). דרשו מפסוק זה שצריך לעשותה במקום קודש, ולדבריהם היה לו לומר כן במצותו לא באזהרת לא תעשו כמוהו, ודבריהם ז"ל אינם אלא אסמכתא להלכות שבידם ודברינו הם פשט הכתוב:

לה **ממולח טהור**. נראה כי פירוש טהור הוא שלא יראה בו ערבוב גוונים כי לצד שיש בו אחד עשר סממנים יתרבו הגוונים והגם שיערבם יחד לצד ריבוי הסממנים וריבוי הכמות שלש מאות וס"ח מנים תשאר איזה פינה בו שאין הגוון שוה בה והגם שיהיה שוה אף על פי כן כשידקדק בחוש דקות הראות ישכיל כי איננו גוון אחד ואינו קרוי מציאות זה טהור, לזה אמרו **ממולח טהור** פירוש זך שיראה גוון אחד ממש באמצעות התערובת מעשה אומן ובאמצעות היותה דקה ביותר:

לז **הקטרת אשר תעשה**. יתבאר על פי דבריהם ז"ל (שם ו'). שאמרו חכמים כל יום מתקן במתכונתה והיה מכנים, והוא אומרו **והקטורת אשר תעשה** פירוש כל מה שישנו בהכשר מעשה בית ה' במתכונתה לא תעשו הא למדת המפטם חצי מנה חייב כרת:

לא תעשו. פירוש אפילו שלא להריח אסור בלאו אבל בכרת דוקא להריח, ולזה לא רשם תנאי להריח בפסוק זה אלא בפסוק שהזכיר בו עונש כרת:

שמות פרק-לא

בב **ראה קראתי בשם**. אולי שיכוין לומר שיראו רמז הענין בשמו ושם אבותיו, **בצלאל** שעשה צל לאל, **בן אורי** שעשה מקום לאשר אור לו, **בן חור** שעשה ישראל בני חורין מעון העגל כאומרם ז"ל (שמו"ר פנ"א) בפסוק משכן העדות עדות לכל שנמחל להם עון העגל הרי שנרשם בו הדבר בשמו ושם אבותיו. ובזה יבא על נכון אומרו **ואמלא** בתום' וא"ו לומר מלבד זו עוד אני מוסיף בו מלאי מהחכמה, ואומרו **בחכמה** ולא אמר חכמה, ואולי שיכוין על פי דבריהם ז"ל (ברכות נ"ה). בפסוק (דניאל ב') יהב חכמתא לחכימין שאין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה וכו', והוא אומרו **ואמלא** וגו' בחכמה שיש בו אוסיף למלאותו יותר וכן בתבונה וגו':

בא **לקדש**. פירוש לפי שכל המעשים הרשומים בפרשה לא נאסר מעשיהם להדיוט זולת ב' דברים אלו שהם שמן המשחה וקטורת הסמים לזה דקדק לומר בהם **לקדש** לומר אותם שתכונת מעשיהם מיוחדים לקודש והקדושה חלה על מתכונת הדבר לצד תכונתו לבד מה שאין כן בכל המעשים שבעולם שכל שלא קרא עליו קודש אינו קודש:

ביב **ויאמר ה' וגו'**. צריך לדעת למה שינה לומר כאן **ויאמר**, וראיתי במכילתא שאמרו ויאמר ה' למשה לאמר לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח, וצריך לדעת מה נשתנה פסוק זה לדרוש בו כן ויותר היה נכון לומר הדברים בוידבר האמור ראשון בתורה, ואולי שהרגישו מקושיותו

ואמרו כי ויאמר לשון מעלה על דרך אומרו (ישעי' ג') אמרו צדיק כי טוב ומה היא המעלה שאמר ה' אליו בלא אמצעי, ובסמוך יתבאר הטעם באופן אחר:

יג) ואתה דבר וגו'. צריך לדעת אומרו ואתה מה שאינו רגיל לומר בשאר מצות, גם תוספת וא"ו, עוד למה כפל לומר **דבר אל בני ישראל לאמר**, והגם שפירשתי בתחלת פרשת תרומה כי צריך לומר דבר ולא תספיק לאמר לבד, כאן הוסיף לומר תיבת לאמר פ"ב מלבד לאמר ראשונה, עוד צריך לדעת אומרו **אך**, ואמרו **שבתותי** לשון רבים, ורבותינו ז"ל דרשו בפרק כלל גדול (ס"ט.) שבא ליתן שמירה אחת לשבתות הרבה יע"ש, ובמקום אחר (מכ. לתא) דרשו שבתותי להביא דברים שהם משום שבות, ונראה לפרש הכתוב וקודם נעמוד על כוונת תיבת אך את שבתותי ונעלה דרך שם להשכיל אומרו ואתה ותוספת לאמר, ויתבאר על פי מה שאמרו רבותינו ז"ל (שבת קכ"ט.) שמחללים את השבת לצורכי חולה שיש בו סכנה ולכל פקוח נפש וכדומה, והוא מה שרמז באומרו **אך את שבתותי** פירוש יש מציאות שאין לך לשמור שבת, ודקדק באומרו **את שבתותי** לכלול כל הנקרא שבת בין שבת בראשית בין יום הכיפורים בין שאר מועדות למלאכות האסורות בהם, גם לרבות אפילו שבת אחר שבת אם עדיין הוא מסוכן לא יאמר אדם כבר חללתי עליו שבת אחת אלא הרי הוא בהיתר עד שיצא מהסכנה. עוד נתכוון לרמז ענין אחד שהעלו רבותינו ז"ל (יומא פ"ד:) (האחרונים) והוא שאם אמדוהו לחולה שיש בו סכנה שצריך לעשות לו רפואה ידועה שיש בה מלאכת שבת ח' ימים אין אומרים שלא לחלל אלא שבת אחד אלא יעשה מיד אף על פי שמחללין ב' שבתות ע"כ, והוא אומרו **אך את שבתותי**:

עוד ירמוז באומרו **את שבתותי** לתת טעם למיעוט למה אני אומר לך שתחלל שבת על החולה אין זה קרוי חילול אדרבה זה קרוי שמירת שבת חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה, ושיעור הכתוב כפי זה הוא על זה הדרך שמרו שבתות הרבה על ידי שתעשה מיעוט שמירה בהם ומציאות הדבר הוא לחלל שבת על החולה שבזה אתה מחלל שבת אחד לשמור שבתות הרבה, ואין אומרים בזה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, כי דוקא בעובר עבירה ומחלל שבת בידו כאותה שאמרו (שבת ד'). הדביק פת בתנור שחלל שבת וחייב מיתה על זה אין אומרים לו חטא כו' אבל חולה אמרה תורה חלל אפילו דוד מלך ישראל אם יזדמן הדבר לידו יחלל והנמנע מהדבר אין זה אלא מזלזל במצות האל ח"ו, וגמר אומר **כי אות היא ביני וביניכם** פירוש ואם כן אם אין שומר אין שבת, ואמרו **לדעת** כאן נתחכם ה' להודיע שקדושת נפש ישראל גדולה מקדושת שבת שזה נדחה מפני זה ודבר פשוט הוא שהקטן הוא הנדחה מפני הגדול, והוא אומרו **לדעת** פירוש בזה אתה יודע כי אני ה' מקדשכם יתגדל ויתקדש שמו יתברך:

ורש"י ז"ל פירש אך למעט מלאכת המשכן שלא תהיה בשבת, ודבריו אמת אלא שמשמעות המיעוט הוא בשבת לא חוץ ממנו, גם מנין יעלה על הדעת שיעשו מלאכת המשכן בשבת שהוצרך למעט, ואין כוונתנו בפירוש זה להקשות ולהשיג על הפירושים ובפרט דברי רש"י המקודשים ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ולדרכנו נשכיל לדעת כוונת ה' באומרו **ואתה דבר וגו'** שהכוונה היא לצד שרמז ה' מיעוט אחד בשמירת שבת ומיעוט זה לא נודע מעשהו מה יגיד ואל משה אמר בעל פה תבונתו ולא בכתב מפרש כי תורתנו שתתעלה דבריה מזוקקים ואותיותיה ספורות וכל אות ואת מגדת הלכות ונפלאות כאשר יסד בה האדון בחכמה רבה בשבעים פנים וארבעה אופנים ול"א נתיבות וכל נתיב בכמה שבילין, וצא ולמד מאמרם ז"ל (במד"ר פי"ט) בפסוק שלשת אלפים וגו' והכל במקרא מועט, אלא שיש לך לדעת שיש דרשות ודקדוקים בתורה שהם חובת כל אדם נברא להכירם והם דברים שיש בהם הלכות ויש שאין בהם חובת כל אדם, ואל יקחך לבך לדבר לפני האלהים למה יעשה כה לעבדיו להעלים מהם תעלומות חכמה ולא הודיע כל דבר בכתב מפרש, הנה תשובתך לנוכח עיניך כי הם דברים שלא יכילם ספר, וצא ולמד מאמר קדמונינו (אבדר"נ פכ"ה) שהיו אומרים אם יהיו הרקיעים גוילים כו' אינו מספיק לכתוב מה שלמד מרבו ולא חסר ממנו טפה מהים וכן תלמידו אמר עליו, והכל רמוז יושר במקרא גדול אדונינו ורב תבונות אשר כתב מקרא מועט ובו השמיע מה שאין כח בנבראים לכתוב מיום ברוא אלהים אדם על הארץ עד סוף כל הדורות והכל נמסר למשה בסיני, ולזה לצד שאמר בכתב מיעוט בשמירת שבת ובעל פה נאמר

למשה כוונת המיעוט והיא תורה שבעל פה לזה צוה ה' למשה לומר לישראל כוונת הדברים אשר הודיעו להשמיעם לכל עם ישראל כי דבר זה הוא חובה להשמיע לכל, והוא אומר **ואתה** פירוש מלבד המכתב תוסיף אתה לדבר להם בעל פה כוונת המאמר הסתום שהוא מה שממעיט בשמירת השבתות:

זה הוא אומר **דבר אל בני ישראל לאמר** פירוש דבר להם כוונת המאמר מה שפירשתי לך בו כי המאמר עצמו כבר אמר לאמר ולא בא אלא על אמירת הפירוש הנאמר לו בעל פה כנזכר כי הוא זה מהדברים שהם חובת אדם לשמוע, ועל פי דרך זה יש לנו להתהלך באורחות חיים בכל התורה אשר יאמר הכתוב **לאמר** וחזר לומר **דבר אל בני ישראל** אחת לדברים שבכתב ואחת לדברים שבעל פה הצריכין להלכות אשר יעשה אותם האדם והגם שפירשנו באופן אחר אלו ואלו דברי אלהים חיים:

עוד נראה לפרש אומר **ואתה** וגו' על דרך מה שאמרו במסכת שבת (י'): בפסוק לדעת כי אני ה' וגו' שאמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי כו' מכאן שהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו, והטעם כדי להחזיק לו טובה וחינות והקשו מקירון פני משה ואמרו כי של משה עבידא לאגלווי כו' ע"כ, והוא אומר **ואתה דבר** פירוש לא תקח שיעור מעצמך כשיתגלה לך מתנת קרנות הוד ולא הודעתך תאמר כן הדברים במתנת שבת שאני נותן לישראל ולא תגלה לא כן הוא אלא דבר וגו' ולא תקח המשפט ממך, והטעם הוא שאתה עתיד לדעת אבל ישראל לא עבידא לאגלווי שידעו שיש להם, ואמרו **אות היא** פירוש ואל תאמר והלא גם שבת עבידא לאגלווי וידעו מעצמן שיש להם בו מנוחה ועונג גם התכונות לגוף לבל יחלה מיגיעות הטרדה וכמה פרטי הטובות, לזה אמר **כי אות היא** פירוש כל המנוחה והעונג הנרגש לישראל ביום השבת אינו אלא אות היא ביני וגו' פירוש סימן לטובה הגנוזה והיא בחינת עולם שכולו שבת והוא מושלל ההשגה זולת על ידי מצות שבת והיא נשמה יתירה הבאה ממנו והבן כי הוא סוד עתיק, ואם כן לא עבידא לאגלווי לזה **דבר** וגו' **לדעת** וגו' כי צריך להודיע מעלת המתנה לאחזוקי עליה טובה ולברך לנותן ברוך הוא אשר מקדשם בקדושת שבת להשיג האושר המופלג והמופלא:

ידי **ושמרתם את השבת**. צריך לדעת למה חזר לצוות על שמירת שבת ולתת טעם חדש כי קודש, ונראה כי לפי שקדם להתיר חילול שבת לחולה כמו שפירשנו בפסוק שלפני זה וחש שיטעה הטועה כי לגבי חולה זה נעשה שבת חול ויש לחללו אפילו לפרטי הרפואה שאין בהם פיקוח נפש תלמוד לומר **ושמרתם את השבת כי קודש הוא** פירוש בקדושתה עומדת לכל שאר הפרטים שאין בהם פיקוח נפש. עוד יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל (מנחות ס"ד.) אמדוהו לב' גרוגרות וכו' והיו ב' עוקצים א' יש בו ב' גרוגרות ואחד יש בו ג' לא יכרתו אלא עוקץ שיש בו ג' ולא שיש בו ג' ע"כ, והנה בבחינת המעשה אשר יעשה האדם אחד הוא בין אם יכרות בעל ב' או בעל ג' אבל בערך מעשה הנעשה בשבת ישתנה היות כריתת ב' לכריתת ג', והוא אומר **ושמרתם את השבת** פירוש שלא יהיה נעשה בה דבר מלאכה שאין צורך בו לאותו חולה **כי קודש היא** תלה הדבר בשבת ואם כן כשיכרתו עוקץ שיש בו ג' ואינו צריך אלא לב' נמצאת שבת מחוללת בערך הג' וזה היא חילול קדושתה כי גם בערך חולה זה שיש בו סכנה עומדת שבת בקדושתה:

מחלליה מות יומת. אמר **מחלליה** לשון רבים וגמר אומר בלשון יחיד, יתבאר על פי מה שפירשנו כי יש מחלל באופן הנזכר שהותר לכרות עוקץ של ב' תאנים לחולה וכתב בעל ג', ויש שכרת ללא צורך ושניהם נקראים מחללים אבל אינו חייב מיתה אלא אחד מהם אבל הכורת לרפואת מסוכן שכרת במקום של שנים של שלש והואיל ועיקר המלאכה ברשות נעשית אינו בן מות, ולפי פשט הכתוב ירצה **מחלליה** בין עושה בפני עדים ואחר ההתראה בין עושה בינו לבין עצמו א' מהם שהוא העושה בפני עדים והותרה הוא שימות אבל הב' לא יומת אלא **ונכרתה** וגו' במשפט אל עליון:

עוד ירצה ע"פ דבריהם ז"ל (שבת ק"ו:) ישב האחד על הפתח ולא מלאהו וישב הב' ומלאהו השני חייב, והוא אומר **מחלליה** פירוש לצד שלא היתה מלאכה זו נעשית אלא באמצעות

שנים אלו שהרי זולת הראשון לא היה ניצוד ונמצאו ב' חללוה, והוא אומר **מחלליה מות יומת** א' מהם לבד הוא שחייב. עוד יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל (ביצה ל"ד). וזה לשונם אחד מהם מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדירה ואחד מביא את המים מסיק בגמרא שאם מביא האור היה לבסוף הוא חייב וכולן פטורים, והוא אומר **מחלליה** אחד מהם הוא שחייב מיתה וכולן פטו וריים:

מות יומת. כבר פירשתי בפרשת משפטים (כ"א י"ב) טעם הכפל, כי זה האיש בן מות הוא לשמים ומרשה ה' התחתונים להמית בן מות זה, ולשלול בן מות אחר שלא יהיה דינו מסור לבריות אלא לשמים, והוא מה שהזכיר בסמוך **כל העושה בה מלאכה ונכרתה וגו'.**

כי כל העושה. פירוש טעם שזכרתי לך לשון יחיד במחלליה לא יחשוב החושב שהמחלל האחר שאינו בעדים וגו' אין לו עונש מיתה כל עיקר אלא הוא כעובר על לאו ועשה של קדושת שבת לא כן הוא אלא כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ואפילו בלא עדים והתראה, ומעתה מה שמיעט הכתוב באומרו לשון יחיד אינו אלא לענין עשות משפט בבית דין של מטה, ולפי מה שפירשתי בפסוק **מחלליה** כי מה שמיעט הכתוב באומרו לשון יחיד הוא מי שכרת עוקץ שיש בו ג' לחולה שאינו צריך אלא ב' שאפילו היה בהתראה ועדים פטור, הוצרך לומר כי **כל העושה** וגו' שלא תחשוב במשמעות המיעוט שבא על העושה במזיד בלא עדים כנז' ואין בו עונש תלמוד לומר **כי וגו'.**

טו] ששת ימים וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לצוות עוד לזה, עוד למה אמר יעשה ולא אמר תעשה כסדר שדבר בו פעמים רבות, עוד למה שינה כאן להזכירו בשם יום השביעי ועד עתה לא הזכירו אלא בשם שבת, ועוד רואני שגמר אומר להזכירו בשינוי השם **כל העושה מלאכה ביום השבת, גם לא היה צריך לומר אלא כי כל העושה בו, ואולי שרמז הכתוב כאן מה שאמרו במסכת שבת דף ס"ט תנו רבנן היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד, והעמידה בש"ס שבכל יום עושה פרנסת אותו יום ואפילו בשבת, והקשו אם כן במה מנכר ותרצו בקדושה ואבדלתא, וכתבו התוס' שלא יהלך ביום שבת וטעם שלא אמר בש"ס מנכר בהליכה משום שאין זה היכר בשבת אי נמי שאפילו ביום שמשמר הולך, והנה לדרך הראשון יתבאר הכתוב על זה הדרך **ששת ימים וגו'** הכתוב מדבר במי שהיה במדבר או בים ואינו יודע מה יום מימים ואמר **ששת ימים יעשה** וגו' פירוש יעשה בהם התר מלאכה לעשות דבר המוכרח שהוא פרנסת אותו יום, ולזה לא אמר תעשה אלא **יעשה** פירוש יכול הוא לעשות לחיות נפש, ו**ביום השביעי** פירוש לחשבונו, **שבת שבתון** פירוש אינו כפי האמת שבת אלא לענין שבתון כאמור במצות השמיטה דכתיב (ויקרא כ"ה ד') שבת שבתון יהיה לארץ שלא יעשה מלאכה בארץ גם ביום השביעי לחשבונו יעשה בו שביתה שלא תהיה בו הליכה, ואמרו **קודש לה'** שצריך לקדשו בקידוש והבדלה כאילו הוא יום שבת, ולדרך שפירשו שאין הפרש בין יום השביעי לשאר ששת ימים אלא לענין קידוש והבדלה יתבאר על זה הדרך **שבת שבתון** לענין קודש לה' פירוש לקדשו וגו', ואמרו **כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת** דקדק לומר ביום השבת לשלול יום השביעי שבו מדבר הכתוב שהוא שביעי לחשבון יום זכרונו שאם עבר על מה שצריך להזהר בו אינו חייב, הגם שיעשה בו מלאכה שאינה צריכה הרי זה פטור הגם שמקדשו בחזקת יום שבת:**

טז] ושמו בני ישראל וגו'. צריך לדעת למה הוסיף עוד שמירה אחרת, עוד צריך לדעת כוונת אומרו לעשות את השבת, ורבתינו ז"ל דרשו מה שדרשו, ואולי כי בא לצוות שישמרו לבל יבואו לידי מכשול טעות היום כדי לעשות את השבת לאמיתו, והוא אומר **ושמרו בני ישראל את השבת כדי לעשות את השבת הידוע שלא יבא לידי טעות, והגם שיקדש יום שביעי כנז' בסמוך זה אינו יום השבת כפי האמת. או ירמוז לפי מה שפירשנו בפסוק שלפני זה שיצו ה' למי שאבדה לו ידיעת היום שימנה ו' ימים ומשמר הז' לזה בא לתת טעם ואמר **ושמרו בני ישראל את השבת** שהוא יום שמקדש. למנינו, והטעם הוא **לעשות את השבת** האמיתי כדי שלא יפקע מזכרונו מצות יום המקודש, וטעם שהזכיר יום ז' בשם שבת לא חש עליך לטעות ממה שגמר אומר לעשות את השבת הרי זה מראה באצבע כי שבת ראשון הוא שבת אשר עושה לחשבונו:**

עוד ירצה על דרך אומרם (בראשית ל"ז י"א) ואביו שמר את הדבר פירוש ממתין ומצפה מתי יבא, והכונה בזה לצוות שלא יהיה השבת כדבר טורח לצד מניעת מלאכת הרצון ומצוא החפץ אלא צריכין לשמוח בו בשלימות הרצון וחפץ בדבר ותמיד יהיה ממתין ומצפה מתי יבא, ואומרם **לעשות את השבת** לשלול הכוונה כחפץ מצות השבת למרגוע הגוף ולעונג אשר יתענג אלא לצד עשית מצות השבת ולא לתכלית המורגשות:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (יומא פ"א) שצריך להוסיף מחול על הקודש ולא לימנע ממלאכה אחר שיגיע ויתנוצץ יום השבת אלא צריך להכין עצמו בקדושת שבת ויצא כחתן לקראת כלה ויהיה יושב ומשמר עד שיגיע השבת לעשותו פירוש לקיים מעשים הצריכין בו. עוד ירצה באומרם **לעשות את השבת** כי מה שמוסיף מחול על הקדש יסכים ה' לקרותו שבת ונמצא זה האיש עושה שבת ממש כי שעות מיום ו' וגם שעות מיום א' שהם חול בני ישראל עושים אותם שבת:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פי"א) אמרה שבת לפני הקב"ה לכלם נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר לה הרי ישראל וכו' ע"כ, הנה כי השבת חסר פרט א' מפרטי השלימות ותיקונו הוא על ידי שישמרוהו ישראל, והוא אומרם **ושמרו בני ישראל את השבת**, מה טעם **לעשות את השבת** לשון תיקון שבזה יתוקן מעשהו של שבת ונמצא לו בן זוג:

עוד ירצה שצריך לשמור את השבת לבל יהיה בו דבר חול בין ממנו בין מהזולת ולא יאמר אדם די לי במה שנשמור עצמו מחללו ואם יתחלל מהזולת מה בכך אלא צריך שיהיה שומר אותו לבל יתחלל כמו ששומר גנו ופרדסו ובכלל גדר זה שישתדל לשמור לבל יבא לידו דבר שוגג שיתחלל בו שבת על דרך אומרם ז"ל (שבת י"א). לא יקרא לאור הנר וכל הסייגים והשמירות לבל יתחלל שבת אפילו במציאות שהוא פטור עליהם:

עוד ירצה לומר כי משונית שמירה זו מכל שאר שמירות המצוה כי שמירה זו נחשבת בגדר עשיה, והוא אומרם **ושמרו** וגו' **לעשות** הרי שלך לפניך שקורא לשמירה עשיה, ואולי כי הטעם הוא על פי דבריהם ז"ל שאמרו (קידושין ל"ט): ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה והעמידוהו בגמרא בבאה עבירה לידו ולא עבר ע"כ, וכמו כן ביום המקודש אין לך באה עבירה לידו של מלאכות כזה כי בכל עת מזדמנים לפניו מלאכות הרבה מהארבעים ותולדותיהם בפרטי המחובר ובפרטי הבישול ובפרטי מקח וממכר שהאדם רגיל בהם כל היום ומזדמנים באין מספר והוא נשמר מהם לזה יחשב להם כעושה מצוה:

עוד ירצה להיות שקדם וצוה על שמירת השבת תבא הסברא לומר שכל השומר שבת הנה הוא נוטל שכר שבת, לזה צוה ה' ואמר **ושמרו בני ישראל** פירוש דוקא בני ישראל הם שישנם בשמירת שבת ולא שום אומה ולשון, ולזה לא אמר ושמרתם שאז יהיה נשמע שבא לצוות על השמירה והוא בא לשלול חוץ מבני ישראל שלא ישמרו שבת, והוא מאמרם ז"ל (סנהדרין נ"ח): גוי ששבת חייב מיתה שהרי מיעטם הכתוב ואזהרתם זו היא מיתתם:

עוד ירצה על זה הדרך **ושמרו בני ישראל את השבת** פירוש כשישמרו אפילו שבת אחת ולא דוקא אם ישמרו אלא גם אם יסכימו בדעתם לעשות מצות השבת, והוא אומרם **לעשות את השבת** מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו לדורותם, וכפי זה איש ישראל ששמר אפילו שבת אחת ומת אין מנכין לו משכר העולה לו אם היה שומר לדורות עולם (מכילתא):

עוד ירצה לפי מה שהקדמנו בפסוק אך את שבתותי כי צוה ה' לחלל שבת בשביל פיקוח נפש כאן ביאר הכתוב כי לא נתמעט שבת בשמירה אלא בערך בני ישראל אבל בערך זולתם להחיות עכו"ם הגם שיהיה גר תושב ששומר שבע מצות ונסתכן סכנת מות לא יחלל ישראל שבת בשבילו (רמב"ם הל' שבת פ"ב), והוא אומרם **ושמרו בני ישראל** לבל ימות מהם **את השבת** פירוש לצד אזהרת שבת אלא יחללוהו או על זה הדרך שבת וישראל לפניך זה לחלל וזה למות תשמור ישראל ויתחלל השבת אבל עממין לא והטעם.

לעשות את השבת פירוש כלום מה טעם אני מתיר לך לחלל שבת עליו הוא **לעשות את השבת לדורותם** חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה אבל עכו"ם שאינם בני שבת לא:

או ירצה על זה הדרך אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת דוקא **לעשות** פירוש באדם שישנו בגדר עמוד לעשות אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשמרו הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים לא יחלל עליו שבת:

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (ר"ה ל"א.) שעולם הבא נקרא עולם שכולו שבת, ואמרו עוד (שמו"ר פכ"ה) שקול שבת כנגד כל התורה כולה, לזה אמר **ושמרו בני ישראל את השבת** והטעם **לעשות להם את השבת** פירוש העולם המתכנה בשם שבת שיהיו בו לדורי דורות, והוא אומר **לדורותם** לשלול עולם הזה שאין האדם קיים בה לדורות, **ברית עולם** פירוש ברית כרותה לשומר שבת שינחל עולם עליון:

עוד יתבאר על פי דבריהם ז"ל (ביצה ט"ז.) שאמרו שביום שבת באה נשמה יתירה לישראל כרמוז באמרו **שבת וינפש**, והוא סוד הנעלם שלא גלהו ה' לאומות כאומרם ז"ל (שם) נשמה יתירה לא אודעינהו, והעירותי בצפוני של דבר במה שהקשו בגמרא על הודעת שבת לאומות שאם לא אודעינהו לא לענשו עלה ואמרו שבת אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו ע"כ, וקשה ולמה לא יבואו כטענה גם כן ויאמרו אם היה מודיעם נשמה יתירה היו מקבלין שבת ולא לענשו עליה, ונראה כי לזה נתחכמו רבותינו ז"ל ואמרו (שכת י'): מתנה טובה וכו' פירוש כי אין דבר זה אלא בגדר מתנה אשר נתרצה ה' לתת לעמו ואינה שכר שיבואו בטענה האומות כנזכר כי אין דרך לומר למה לא נתת לנו מתנה גם אנחנו, עוד תמצא כי כבר קבלו ישראל עליהם שמירת שבת קודם נתינת נשמה יתירה, ומעתה ענוש יענשו כל האומות על השבת ועינינו רואות, וענין נשמה זו היתירה רמזו מקומה רבותינו באומרם מתנה טובה בבית גנזי וידוע הוא מקום הנקרא גנזי המלך שהוא בחינת עולם עליון ונשמה זו מחצבה שם היא ולזה תקרא שבת כאומרם ושבת שמה כשם העולם שממנו היא שנקרא עולם שכולו שבת (ר"ה ל"א.) ועולם זה אין בו עצבון ועליו לא בא כדבריהם בו אלא עונג ושמחה, ולזה צוה ה' להרחיק ביום שבת כל אותם בחינות החול המלאכה והעינוי כי באחת מהנה תגעל הנשמה משבת בקרב איש, ולזה תמצא שעיקר איסור אזהרת מלאכות שבת ביאר ה' שהם במחשבה כאומרם (ביצה י"ג.) מלאכת מחשבת אסרה תורה, ואפילו דבור של חול אסור (שבת קי"ג:) דכתיב (ישעי' נ"ח) ממצוא חפץ ודבר דבר, והכל לצד תוספת נשמה העליונה לעשות לפניה כסדר עולם שבה ממנו, והוא מה שצוה ה' באמרו **ושמרו בני ישראל את השבת** פירוש נשמה הנקראת שבת ותכלית שמירה זו היא השגת עולם ששמו שבת, והוא אומר **לעשות את השבת**, ותדע כי מן הנמנע החלטי ששיגי אדם עלות לעולם עליון זולת באמצעות השגת ענף ממנו בהיותו בעולם הזה, ולזה אם לא ישיגו ישראל בחינת נשמה זו אין בהם יכולת לעמוד בגדר עליון. והוא אומר **לעשות את השבת** פירוש שבאמצעותו תעשו לכם את השבת שתוכלו השג עמוד שם ולהתענג נפשם בגנזי עליון, ואמרו **לדורותם** כי שם יתקבצו כל דורות בני ישראל שהיא בחינת עולם הבא:

עוד ירצה לשון דירה ולזה כתובה חסרה בלא וא"ו והם דברינו שירמוז אל מקום דירת הנשמות והוא עולם המקווה שכרת ה' ברית לתתו לנו, והוא אומר **ברית עולם**, ואולי שירמוז באמרו ברית עולם לתרי"ג מצות שחשבון ברית עולה תרי"ב וכולם תלויים בשבת הרי תרי"ג, ולזה סמך תיבת **ברית לעולם** לומר כי על ידי שמירת שבת הוא מקיים כל תרי"ג מצות שהוא שקול כנגדם והנה עולמו:

ואמרו בני ובין בני ישראל פירוש אין זר אתנו בעולם הלז, ואולי שגם המלאכים לא ישבו במסיבתינו בעולם זה כי הוא למעלה מעולם המלאכים, ועל דרך אומרם (במדבר כ"ג כ"ג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, ואז"ל (במד"ר פ"כ) שהמלאכים ישאלו לישראל הקרובים לאל מה פעל אל. עוד ירצה **בני ובין בני ישראל** יהיה סוד הדברים האמורים ולא ידעם אדם בעולם, והוא מאמרם ז"ל (ביצה ט"ז.) שאמרו נשמה יתירה לא אודעינהו כי אין

חפץ לה' שידעו האומות סתרי אל חי, והוא אומר (תהלים קמ"ז) חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ואז"ל (חגיגה י"ג): וכו'. ואומר **אות היא לעולם** פירוש כיון שכל זה יהיה סוד לישראל ולא יגלו הדבר אם כן הבא לישראל על מצות היום מה היום מימים מה אות נעשה בו לעשות בו כל השינויים מה תהיה תשובתינו אליו, לזה אמר **אות היא לעולם** פירוש שיהיה נגלה לבאי עולם כי ששת ימים וגו' **וביום השביעי שבת** וגו' טעם זה יהיה נגלה לזולתינו ועם בני ישראל טעמים כמוס עמם חתום באוצרות החיים:

יח **יתן וגו' ככלתו**. צריך לדעת למה הפסיק בין זכרון הנתינה לזכרון דבר הניתן בהודעת הזמן שהיה לו לומר ויתן אל משה שני לוחות ככלותו או היה לו להקדים ככלותו קודם זכרון הנתינה, עוד יש להעיר למה איחר ה' נתינת הלוחות עד זמן זה כיון שלא היה בהם אלא עשרת הדברים ביום מתן תורה או למחרתו היה לו לתת הלוחות, אכן יתברר הענין על פי דבריהם ז"ל (זוהר ח"ב צ"ג): שאמרו שכל המצות הלא המה בתוך תוכם של עשרת הדברים, והוא אומר **ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני** ומה דבר אתו ב' **לוחות העדות** פירוש כי הדברים בלוחות שם לו אל עליון ואינו מן הראוי לתת לו הלוחות עד שיגמור הרשום בהם, ולזה גמר הדברים הנרמזים בה בלוחות העדות ונתנם לו ולא קודם, ובזה נתיישבו ב' הדקדוקים כאחת על נכון, וכפי זה מאמר שני לוחות נמשך עם ככלותו לדבר אתו וגו' ונמשך עם ויתן האמור בתחלת הכתוב:

כתובים באצבע אלהים. הכונה בזה על דרך אומרם ז"ל (תנחומא פ' עקב) כי הלוחות נחצבו מתחת כסא כבודו יתברך, ואולי כי זה הוא שרמז באומר מעשה אלהים פירוש מעשה (אלהים) הוא הכסא והבן, וכבר נתפרש כי יש בחינות רבות אורות הקדושה בסוד (קהלת ה') כי גבוה מעל גבוה וגו' וגבוהים וצא ולמד ממעשה הנפלא שהובא כספר הזוהר הקדוש (ח"ב ג"ב). כשעלה משה למרום ופגע במלאך סנד"ל וכו' ואחר כך במלאך מט"ט והיה ירא מלאך מאשו של מה שלמעלה ממנו פן ישרפהו וכן וכו', והנה אמר הכתוב (דברים ד') כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, כי אשו הקדושה היא אוכלת כל אש זולתה, והודיע הכתוב אופן כתיבת הלוחות במה נכתבו ואמר **כתובים באצבע אלהים** פירוש כי היה ה' מצייר צורת האות באצבעו כביכול פירוש בחינת אור אחד מאורו יתברך בדמות אצבע כנגד הלוח כשיעור שטח אברי האותיות כדי שלא יהיה חרות אלא את אשר יצייר כנגדו ולצד עוצם תוקף אורו יתברך לא היה אור של הלוחות יכול עמוד בכל המקום אשר יכוין כנגדו אצבע אלהים והיה נאכל או מתצמצם לצדדין והיה נשאר כל אשר יצטייר כנגדו חלול ולזה נכתבו משני עבריהם, והוא אומר (לקמן ל"ב ט"ז) חרות על הלוחות ולא אמר חרות בלוחות שיהיה נשמע שעשה החרות בלוחות אלא על, פירוש שהיה מניח אצבעו ב"ה על הלוחות בדמיון צורת האות ובזה נחרתו האותיות של עשרת הדברים:

שמות פרק-לב

א **וירא העם וגו'**. פירוש בעיני השכל, או על דרך אומרם ז"ל (שבת פ"ט). שבא שטן והראה להם דמות חשך ואפלה וכו' ודמות מטתו של משה שמת, לזה אמר **וירא העם** עניינים הנזכרים והצדיקו הענין מטעם כי בא שש שהוא זמן שהגביל להם, וזולת זה לא היו עושים חשבון מדברי השטן הרמאי:

ויקהל העם על אהרן. צריך לדעת טעם אומרם **על אהרן**, ואם לדבר אליו היה לו לומר ויקהל העם ויאמרו אל אהרן, אולי יכוין לומר כי נקהלו עליו להורגו **ויאמרו קום** וגו' ואם לאו וגו', ורז"ל אמרו (סנהדרין ז'). שהרגו לחור וזה לך האות לדברינו, וטעם שלא נרמז בתורה הריגת חור כדי שלא ישאר רישומו ניכר בתורה לדורות עולם וה' חס על כבוד עם בני ישראל ולא נכתב מעשה העגל אלא לטעם שאם חטא צבור אומרים להם כלך אצל צבור שנתקבלה תשובתם על חטאם כאמור שם (ע"ז ה'). ואולי כי רמזה התורה הריגת חור ממה שאמר הכתוב (לעיל כ"ד י"ד) והנה אהרן וחור עמכם ולא הזכירו בפסוק זה עם אהרן הרי זה מגיד כי טורף טורף, ומפורש הדבר בדברי קבלה דכתיב (ירמ' ב') גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו' כאמור בויקרא רבה (פ"י), ונראה לתת טעם למה שהרגוהו, ואולי כי כשלא רצה לעשות

מעשיו מוכיחות כי חפץ להיות הוא אמצעי כמשה, ועיין בפסוק שאחר זה, לכן הרגוהו שלא רצו שיהיה אמצעי אדם לפי שיש בו בחינת הרצון הטבעי וכוחותיו נמשכים בארציות והבן:

אשר ילכו לפנינו. דקדק לומר לפנינו פירוש לצד כי ה' המוציא אותם מארץ מצרים הוא נעלם וגבוה מאד ויקר להם מקרה רע באין משגיח עליהם לזה יעשו כח מכוחות צבא השמים שיהיה למטה לפנייהם ולעולם לא מרדו בסיבה ראשונה אלא שרצו באמצעי, ואולי שחשבו שלא צוה ה' על איסור האמצעי אלא כל עוד שיהיה משה, ולזה אמרו **כי זה משה האיש וגו'**, ואפשר כי טענות טעות טרופה בפיהם באומרם כי זה משה האיש אשר העלנו וגו' פירוש הרי לך ראייה כי צריך אמצעי שלא הוציאנו ה' בלא אמצעות שליח אמור מעתה כי יש צורך באמצעי, ומה שקראוהו **אלהים** על דרך אומרו (לעיל ז') ראה נתתיך אלהים לפרעה, ודברים אלו טעות גדולה הם, ועיין מה שפירשתי בפרשת יתרו (כ' ד')

ב ויאמר. פירוש אליהם הוא שאמר כן ולבבו לא כן יחשוב:

פרקו. פירוש אתם ולא הם:

נזמי הזהב. ולא זהב אחר.

אשר באזני. אם ישנם ולא מונחים בארגז ולא שילבשו מחדש ואם לא דבר זה מעכב, גם אמר **נשיכם בניכם ובנותיכם** שלא להניח זהב על כלם ובאמצעות כל זה יתעכבו זמן מה, גם אמר **והביאו** פירוש ולא תשלחו על ידי שליח, **אלי** ולא לזולתי ולא על ידכם, וטעמו שדבר הנעשה על ידי רבים אין בו עיכוב ועל ידי יחיד יתעכב קצת והם לא נתעכבו ועשו כל התנאים זולת הנזמים אז"ל (תנחומא) שלא רצו הנשים והביאו את שלהם כדי שלא להתעכב:

ד ויעשהו עגל. פירוש בעבור שנעשה על ידו לא שעשאו הוא דכתיב (פסוק כ"ד) ויצא העגל הזה. או לצד שלקח הזהב מידם לידו ולא נתחכם שיניחו הזהב בארץ לבטל כשפיהם (זוהר ח"ב קצ"ב). העלה עליו הכתוב המעשה:

ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר וגו'. קשה איך יאמן הטפשות והבערות לדור דעה רבים ונכבדים לומר לדומם אלה אלהיך וגו', ולו יהיה שדיבר העגל באמצעות מעשה כישוף כמאמרם ז"ל (תנחומא) אף על פי כן זה יועיל לחשוב בו דבר אבל להעיד עדות שקר שזה הוא המוציא לא, אכן הנכון הוא כי אדרבה בדבריהם אלו גילו דעתם שאינם משתחווים ועושים אלוה אלא להמוציאם מארץ מצרים ונתכוונו בדיבור זה להכין בו בחינת האלהות שהוא המוציא ותהיה העבודה לחלק מהכל והרי הם כעובדים לכל והחלק היה הולך לפנייהם והוא יענה להניקח ממנו, ולא היה בעיניהם לזרות כי הלא יש באדם חלק אלוה ממעל אלא כי לצד שהרכבתו אינה ממין המתקיים הרוח תשוב אל האלהים, ונתחכמו לעשות הדבר להמשיך כח עליון בדבר המתקיים ויהיה מצוי תמיד לפנייהם ולעולם לא עקרו אנכי ה' וגו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים אלא אמרו **אלה**, ואולי כי לזה אמר **העלוק** לשון רבים לרמוז לכח תחתון כעליון ח"ו, ובאמצעות זה פגמו פגמים רבים ועשה ה' בהם שפטים, ועיין בפירוש פסוק (ח) סרו מהר מן הדרך וגו'. ונראה בעיני כי לא כל ישראל הסכימו על הטעות אלא חלק מהם וחלק לא מיחו ושקולים היו בדבר וחלק לא היה בהם כח למחות, והנה מדקדוק אומרם **אלהיך** ולא אמרו ח"ו אלהינו וגו' הוציאנו זה יגיד כי קצת מהם אמרו זה לכולם ויש שהצדיק ויש שלא הצדיק, ורבותינו ז"ל אמרו (שמו"ר פמ"ב) שערב רב שעלו עם ישראל הם העושים, ובהכרח לומר כי ישראל לא הסכימו בשעת מעשה שאם הסכימו הרי גם המה עשו שהמחשבה פועלת בעבודה זרה וגם לא מיחו ועל זה נענשו כללות ישראל זולת מעטי היכולת שבחן ה' לבם שלא נטה אחר הרע והמפורסמים בדבר הם בני לוי, והנה אחר שנעשה העגל בהכרח לומר שחלק מישראל טעו אחריו דכתיב (פסוק כ"ח) ויפול מן העם כשלת אלפי איש ובהכרח שמישראל נפלו כמובן מאומרו (פסוק כ"ז) הרגו איש את אחיו וגו' את קרובו אם כן בהכרח לומר שחלק מישראל עבדו עבודה זרה בעדים והתראה:

ה **וירא אהרן**. פירוש ראה דבר פלא כי לא עשה דבר אלא השליכו באש ויצא העגל מעצמו:

ויבן מזבח לפניו. ולא אמר ויבן לפניו מזבח שאז יהיה נשמע שלכבודו עשה והוא לא עשה המזבח לעגל אלא לפניו עשאו וכונתו למקום, ולדברי הזוהר (ח"ב קצ"ג). יכוון גם כן על נכון כי עשה לבל יפליא חוץ והיה לו. המזבח למאסר ככל מחוייבי מיתה, ואמר **חג לה' מחר** נתכוון לדחות השעה וכונתו ומחשבתו בדבריו היתה לאלהי ישראל אמת כי שם זה הוא שם המיוחד, וישראל גם כן למה שפירשתי כי לא נעקרה מחשבתם ואמונתם מה' אמת ואילו יכוונו אלא שרצו לקחת חלק ממנו שיהיה לפנייהם אין דבר נגדיות לדעתם בדברי אהרן:

וישכימו ממחרת וגו'. קשה למה לא עשה ה' כ"ה הרגשה בשעת מעשה העגל תכף ומיד לומר למשה רד כי שחת עמך עד אחר שעבר יום המעשה ולמחרת אחר שהעלו עולות ושלמים, ועוד שאם היה מקפיד על הדבר תכף ומיד לומר למשה רד וגו' לא היו באים לידי זביחה לאלהים אחרים, ואין לומר שקודם אמר אליו אלא שמשה נתעכב להשיב חרון אף, שהרי בדברי ה' נאמר וישתחוו לו ויזבחו לו הא למדת שדבריו היו אחר שזבחו למחרת המעשה, והגם שאמרו ז"ל (ע"ז ד'): לא היו ישראל ראויים לאותו מעשה וכו' אלא שאם חטא ציבור וכו' אף על פי כן ישנו ללימוד זה גם אם לא היו זובחים שבדיבור ראשון שאמרו אלה אלהיך הרי קבלוה עליהם לאלוה, והגם שאמרנו קצת מהם אמרו כן ולא כולם ולהאומרים ערב רב הם אמרו, על כל פנים שמעו ושתקו כולם, ובהכרח לומר שהמועטים הוא שלא הסכימו שאם היו המרובים היו עומדים עליהם והורגים את האומרים כן ואם כן הרי המרובים מתחייבים מדין ערב:

ונראה לומר כי לצד שקדם ואמר ה' למשה כי שם ישב ארבעים יום ואחר הארבעים יתן לו הלוחות כמאמרם ז"ל (שבת פ"ט). בפסוק כי בשש משה שבאו שש שעות ביום הגבול של מ' הא למדת כי נאמר לו מה' ששם ישב מ' אשר על כן לא אמר לו ה' למשה לרדת מן ההר קודם המ' יום עד סופם ואז אמר אליו לך מן ההר, ואומר רד אפרשנו במקומו, וכפי זה הגם שהרגיש ה' במעשה ישראל הרע מעת הקהלם על אהרן עם כל זה דבר אלהינו שאמר מ' יום יקום לעולם, ואם תאמר למה לא חשב ה' מחשבות לבל יכשלו, זו חקירה כללית בהנהגות הבורא עם בראיו, וכבר כתבנו בפרשת בראשית (ו' ה') קצת מהטעמים המושגים אצלנו, ובמה שלפנינו אין אנו צריכין לטעמים כי טעמו בצדו כי בהכרח שיהיה שם משה מ' יום לקבלת הלוחות ויש טעמים נסתרות לה' והנגלות לנו כנגד יצירת הולד, גם להודיע הדרגות של התורה מכל העולם שכל העולם נברא בששה ימים והלוחות בריאתם למ' יום וכמאמר רבי יוחנן לר' חייא (שמו"ר פ' מ"ז) על מה שזבן שדות וכרמים וזיתים כי מכר דבר הניתן לששה וקנה דבר הניתן למ', עוד יראה לי טעם אחר כי לצד שהתורה יש בה ד' דרכים כלליים והן מנין פרד"ס, ויש לך לדעת שהם מארבעה הדרגות אורות עליונים המתכנים בשם אצילות בריאה יצירה עשיה, הפשט אורו מאיר בעולם העשיה, רמז בעולם היצירה, דרש בעולם הבריאה, סוד בעולם האצילות, וכבר הקדמנו פעמים רבות שאין לך הדרגה בקדושה שאין גובהה עשרה והרי לפניך מ' ולזה היה שם מ' יום שלימים ואם היה חסר יום אחד היתה תורה חסרה אותה בחינה וישרים דרכי ה', ועוד יש טעמים רבים, ובזה אין קושיא לאלהינו, ועיין בפסוק לך רד שאחר זה באופן אחר:

לך רד כי וגו'. כפל לומר לך רד אחת לגופו שילך ואחת לומר לו שירד מגדולתו, ואם היה אומר רד לבד היינו אומרים כי להיותו בהר אמר לשון ירידה, וכן הוא אומר (לעיל י"ט י"ד) וירד משה מן ההר, וצריך לדעת אופן ירידה זו מה היא, ואולי שהודיעו כי כל מעלתו היתה בשביל ישראל ומעתה שחטאו לא ישיג הנבואה כמחזה הראשון, או אפשר כי שם במקום עמידתו לא היה בו כח לעמוד שם כיון שכשל עוזר, והוא מה שאמר לו רד פירוש לא תעמוד במקום הראשון והטעם כי שחת עמך שמכחם באתה, וקשה אם כן היה לו לומר כן מעת שאמרו ישראל אלה אלהיך אם לצד שישראל עבדו עבודה זרה תתחייב ירידת משה מגדר שהיה בו, ויש לומר בהעיר עוד למה הוצרך ה' להאריך הודעת עון ישראל, ומה גם לדברי רבותינו ז"ל (סנהדרין מ"ג:) שאמרו במעשה עכן ששאל יהושע דבר מאת ה' להודיע מי המועל בחרם והיתה תשובת ה' אליו דלטור אני לך, אם כן כאן במה שלפנינו לא היה לו לומר

למשה הדברים הרעים שעשו ישראל, והן אמת כי שם היה דבר שאינו עומד להתגלות ויש בזה דלטורות מה שאין כן במציאות זה שהיה דבר שעומד להתגלות ברדת משה מן ההר, עם כל זה בערך מקור החסידות וטהרת הלשון כסף נבחר לשון צדיק לא יגיד כדברים האלה:

אכן טעם דברי ה' הוא כי ח"ו לא לדלטר על עושה עול בא האלהים אלא לצדק דינו הצדק, והוא כי לצד שאמר למשה **רד** מגדולתך הוצרך לומר על מה הוכה בית מאהבו מה פשעו כי יורידנו אלוה, ולזה אמר **כי שחת עמך** וחל עליו להודיעו אופן ההשחתה שעליה נתחייב משה הירידה וסדר ג' דברים, א' **עשו להם** וגו', ב' **וישתחוּ לו ויזבחו** וגו', ג' **ויאמרו אלה** וגו', והם כנגד דיבור מחשבה ומעשה, והתחיל במחשבה ואמר **עשו להם** הרי מחשבה מעת שעשאוהו חשבו בעבודה זרה, והוא מה שדייק באומר **להם**, ועיין מה שכתבתי בפסוק (לעיל כ' ג') לא יהיה לך אלהים אחרים וגו', כנגד המעשה אמר **וישתחוּ לו ויזבחו** לו אין לך מעשה גדול מזה, כנגד הדיבור אמר **ויאמרו אלה אלהיך** וגו' ולצד זה תשש כח משה בג' בחינות שהם נפש רוח נשמה ולא יוכל עמוד במדרגה ראשונה, וממוצא דבר אתה יודע כי קודם שעברו ישראל על ג' פרטים עדיין היה משה יכול עמוד באמצעות בחינה הנשאר בלא פגם, שאם לא כן ובאחת או בב' מהאמור יש טעם למשפט הירידה לא היה ה' מגלה למשה כל המעשים משום פגם דלטורות כמו שכתבנו, ומעתה אין מקום לקושייתנו למה לא ירד מעת אומרם אלה אלהיך או מעת שאמרו לאהרן עשה לנו אלהים:

[ח] **סרו מהר מן הדרך**. יתבאר על פי דבריהם (חולין ה'). שאמרו המודה בעבודת גילולים ככופר בכל התורה כולה, והוא אומר **סרו מן הדרך אשר צויתים** הרי כל מה שצוה בכלל.

עוד ירצה לפי מה שפירשנו כי ישראל עודם באמונת ה' השלימה אלא חשבו להיות לפנייהם כח אחד מאל עליון, לזה אמר **סרו מן הדרך אשר צויתים** פירוש לבל עשות אמצעיים ועשו דרך אמצעיים, ולזה לא אמר מרדו בי או כפרו בי כי עודם באמונתם:

עשו להם וגו'. פירוש אחרים עשו להם העגל כי הם נתנו הזהב ויצא העגל מעצמו, והודיע ה' כי לא מעצמו יצא כמאמר אהרן (פסוק כ"ד) ויצא העגל הזה אלא על ידי מעשה והוא מאמר רבותינו ז"ל (תנחומא) כי יונוס וימברום עשו וגו':

ויאמרו אלה וגו'. קשה למה [היפך] סדר העשוי שהיה לו להקדים אמירת אלה אלהיך קודם הזביחה שכן מצינו שביום ראשון אמרו אלה וגו' וממחרת זבחו וגו', והנה לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פמ"ב) שערב רב הם העושים כל מעשה העגל ולא ישראל יסדר הכתוב הדרגות העון בערך ישראל לא בערך ערב רב, ואמר הדרגה אחד **עשו להם**, פירוש ערב רב עשו עגל מסכה לעצמן ולא מיחו ישראל, עוד השתחוּ וזבחו ערב רב ולא מיחו ישראל וזהו הדרגה גדולה יותר מהראשונה, ועוד אמרו בפירוש אלה אלהיך ישראל ושתקו ישראל וזו קשה מכולם, ולפי פשט הכתוב טעם שאיחר אומרם אלה אלהיך הגם שהוא בחינת פגם הדיבור והוא מדרגה ממוצעת בין המחשבה למעשה לצד שיש בו בבחינת דיבור זה הדרגה גדולה שקבלוהו לאלוה לעולם באומרם אשר העלוק, וטעם זה יגיד ההתמדה לבני בנים והוא פגם מופלא, לזה סדרו באחרונה כדרך לא זו אף זו.

עוד נראה כי טעמו הוא לפי מה שמגיד משמעות אלהיך לנכח כי לא ישראל הם המדברים אם כן הדברים שקולים הם, אם השומעים מאמר אלה אלהיך הסכימו לזה או לא, לזה לא אמר בתחלה אלא עשו להם עגל, ואחר שהשתחוּ וזבחו לו נתגלה למפרע כי שמעו והסכימו על הדבר, ולזה אחר שהזכיר ה' וישתחוּ ויזבחו לו, אמר **ויאמרו אלה** וגו', לומר כי הצדקת הדבר שהם הסכימו הוא ממה שהשתחוּ וגו':

[ט] **ויאמר ה' אל משה וגו'**. טעם שייחד אמירה אחרת באמצע ענין, להצדיק מה שפירשתי, כי מאמר ראשון שאמר **סרו** וגו' **עשו** וגו' לא בא אלא לתת טעם לירידת משה ממדרגתו ועכשיו בא לדבר מה שנוגע לישראל על חטאתם לזה אמר **ויאמר** וגו', וזולתה היה נשמע שעל זה באה הודעת סרו מהר והבן:

ויעתה הניחה לי. אומרו **ועתה** ירצה לצד שהוא מרצהו באומרו **ואעשה אותך** וגו', ובזה יניחוהו לכלותם ויאמר משה בלבו ומה הבטחה הוא זאת וגם לבניו יארע כמו כן והיו כלא היה, לזה אמר שלא יבקש ממנו להניחו אלא עתה, אבל גוי שיעשה ממש לא יאמר ה' עוד אליו הניחה לי, או לצד שיהיו מטיבים דרכם או שמבטיחו שלא יאמר לו עוד הניחה ותמיד יבטל משה גזירה מעליהם. ובדרך רמז רמז שלא צוה עליו הניחה אלא באותו עת ולא תמיד, וממוצא דבר אתה יודע שיעמוד תכף ומיד בתפלה, כי יאמר ועתה אפילו על שיעור רגע, והנה עבר במשך אומרו **ועתה**, ולזה תכף ומיד עמד בתפלה ולא הניחו לחרות אפו.

עוד ירצה לפי דבריהם ז"ל (ב"ר פכ"א) שאמרו, אין ועתה אלא תשובה, רמז לו שיעשה תשובה על הסובב ממנו כי הטעות יצא מדבריו שאמר להם לכוף מ' אני בא, ולא פירש להם שהוא לבד מאותו יום שמזה טעו.

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ב) שאמרו שקבלת ערב רב היתה מצד משה ולא הסכים ה' עליהם ונתרצה לעשות רצון משה, ולזה אמר לו **שחת עמך** אלו ערב רב, והוא מה שרמז באומרו **ועתה** שעליו לעשות תשובה וחרטה על מעשה בלתי הגון, ואולי כי הוא מתקן הדבר לעתיד לבא שאמרו ז"ל (יבמות כ"ד:) אין מקבלין גרים לימות המשיח ומשה הוא שיהיה גואל ויתקן הדבר:

הניחה לי ויחר אפי. קשה וכי משה היה מונעו ואדרבה לא עמד בתפלה אלא אחר כך, עוד קשה כי מאמרו ויחר אפי משמע כי עדיין לא חרה אפו והוא רוצה בחרות אפי, והלא אין זו מדתו יתברך שהוא מבקש תמיד לכבוש כעסו, וצא ולמד ממעשה שהובא בתלמוד (ברכות ז.) שאמר רבי ישמעאל כהן גדול שנתרצה ה' בברכתו אשר ברך ה' ברוך הוא שיכבשו רחמיו את כעסו, ואולי כי זו הוא טענת משה רבינו עליו השלום באומרו **למה ה' יחרה אפך** וגו' לשון עתיד פירוש כיון שלא חרה עדיין ועל כל פנים קושיא לאלהינו. ויתבאר הענין בהשכיל על דבר והוא כי דבר ידוע הוא כי שורש האפי יהיה מהעלבון הנרגש בלב כפי המעליבין והעלבון ואחר שיגיע ההרגש לבחינת המרגיש יסובב העצבון והיגון ותהיה תרופתו באחד מב' דרכים, האחד בנקום נקם מהסובב, הב' בדברי רצון לשיעור המספיק להרגש הקפדת העלבון, והנה בעשות ישראל מעשה המכוער אין לך עלבון לאל עליון גדול מזה, והוא אומרו סרו מהר עדיין כלה בחופתה והנה הרה לזנונים, והנה הרגיש אלהינו יתעלה שמו הרגש גדול עד שמחמת עוצם ההקפדה חשב כי לא יועיל הריצוי שהוא אחד מהב' המרחיקין דאבון העלבון זולת דרך הנקמה כמו שכתבנו, והנה גם זה הוא מושלל ממנו יתברך על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ב) כי אין הקב"ה סובל לראות צער צדיקו וידידו, ומימי עולם שמענוהו שאמרו ז"ל (ב"ר פל"ב) שלא הביא מבול עד אחר פטירת מתושלח ולא מתושלח לבד אלא כל צדיקי הדור כרמוז בפסוק (בראשית ז' כ"ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו כבר מתו קודם הבאת המבול כמאמרם ז"ל (זוהר ח"א ר"ו.) וכן הוא אומר (ישעי' נ"ז) מפני הרעה נאסף הצדיק, והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם את אשר יצטער נאמן ביתו באבדן מולדתו ית' יותר בנוגע לו ולא יותר בדבר הנוגע לידידו, ובראותו יתברך כי אין מקום להניח דאגתו בקש ממש דבר שיניח לו, והוא לבל יצטער על הדבר ואז יהיה מציאות לחרות אפו ויהיה לו נחת רוח וכביכול ריצהו למשה על הדבר, ואמר לו **ואעשה אותך לגוי גדול**, דקדק לומר לגוי גדול ולא אמר ואעשה אותך גוי גדול לומר הגם שאינך הן עתה בבחינת נשמתך גוי גדול אני אכונן אותך ואשפיע בך מדה טובה מרובה הפלגת נשמות קדושות, ולזה לא אמר ויהיה ממך גוי גדול כי צריך מעשה בנין חדש בשורש נשמתו.

עוד רמז לסתור טענת ואיה הבטחתך שנשבעת לאבות, לזה אמר **ואעשה אותך לגוי גדול**, פירוש לקיום הבטחת גוי גדול שהבטחתי לאבות, ובאה התשובה של משה כי מן הנמנע שיניח לו והראהו צערו על הדבר באומרו **ויחל משה** ואמרו ז"ל (ברכות ל"ב.) אחזתו אחילו וכמה עניינים של מרירות נפש עשה לפני קונו זה כנגד הניחה לי, וכנגד אומרו **ויחר אפי** שהיא טענה שעליה בא כי זולת זה אין להם נחת רוח מעצבון העלבון, לזה אמר **למה ה' יחרה אפך** פירוש למה לא מצאת תיקון לדבר אלא חרון אפי כלך לדרך זו והוא בחינת הריצוי שכתבנו, טענה ראשונה שיש לך לחוש על קנייך, והוא אומרו **בעמך** ואין אבידה אלא

לבעליה, ב' אשר הוצאת ועל ידיהם נתפרסמה אלהותך, ג' למה יאמרו מצרים, ד' זכור לאברהם וגו', ובזה יש לך דברים וטעמים נכונים המספיקים לבחינת הרצוי, ועלתה ביד משה הטענה וינחם ה' וגו', וירמוז תיבת וינחם לשון נחמה ולשון נחת כי נח תוקף הרוגז שהיה לו ומאמצעות זה ניחם על וגו', ועיין בפסוק שאחר זה:

יא למה ה' יחרה וגו'. על פי דבריהם ז"ל (שמו"ר פמ"ב) שאמרו שערב רב לבד עשו את העגל, והוא אומר (פסוק ז') שחת עמך, ולדבריהם ז"ל בהכרח לומר שהיתה ההקפדה על כל ישראל שלא מיחו, וכפי זה יהיה כוונת משה באמרו למה טענה הנשמעת כי כיון שערב רב הם המשחיתים אין ראוי שיחרה אפו בעמו שהם ישראל, והגם שיש להם דין ומשפט עם כל זה לא לחרות אפו בהם, וממוצא דבר אתה יודע כי הסכים על השמדת ערב רב. ואולי כי זה דייק באמרו אשר הוצאת מארץ מצרים ולא ערב רב שמעצמם יצאו. ונראה כי כל ערב רב שהיו אז מתו שאפילו פטרון שקבלם הסכים על כלייתם וגם אין לו פנים לבקש רחמים עליהם אם על קבלתם נענש כמו שכתבנו למעלה, גם אין להם זכות אבות וטענות שהזכיר משה בטענתו, ולפי פשט הכתוב שישראל עשו העגל והשתחוו לו טען משה כנגד חלק שלא עשו כי הלא תמצא שמתו כל עושי רשעה והם ג', יש שעבדו בעדים והתראה, ויש בעדים לבד, ויש בהתראה לבד, וכל אלו מתו ולא נשארו אלא מי שלא היו בו א' מג', וה' אמר למשה ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול זה יורה שביקש לעקור את הכל לזה צעק לבו אל ה' למה ה' יחרה אפך בעמך, פירוש באותם שלא עבדו כל עשו את העגל, והוא אומר (פסוק ז') שחת עמך, יעקר מהם זכרון עמך:

אשר הוצאת וגו'. בטענה בא לסתור מה שאמר ואעשה אותך לגוי וגו' כי לא יתכן שימצא הכנת אושר הצדקות כאשר ימצא בעם זה כי הם הוציאו ממצרים, מה שאין כן בני משה אשר יקום ה' אינם בגדר זה, והלא תמצא כי תחלת דבר ה' בעשרת הדברות (לעיל כ' ב') אמר אשר הוצאתיך וגו' זה יורה כי יציאת מצרים הוא דבר המעמיד השתעבדותם לבורא, ולך נא ראה מה שכתבתי בפירוש פסוק זה, ועוד בכל המצות תמצא רמז יציאת מצרים ואם אלו לא יעמדו בעבודת הקדש מכל שכן הבאים ממשה אשר לא ידעו ואינם בגדר יציאת מצרים, ומעתה הפסד זה אין לו תיקון בבני משה, ואמרו בכח גדול פירוש ויש לחוש למה שבא בכח גדול לבל יפסידנו.

עוד ירצה באמרו אשר וגו' פירוש לצד כי ה' אמר אליו שחת עמך שלא רצה לכנותם אליו אם כן איך ישוב משה להזכירם לפניו בשם עמך שהוא דבר ששללו ה' אשר על כן דקדק בלשונו ואמר הוצאת וגו' פירוש לא לצד שהם עמך עדיין אני קורא אותם עמך אלא לבחינה זו אשר וגו'.

יב למה יאמרו וגו'. פירוש יש בזה חילול ה' כי יאמרו מצרים אתמול אמר (לעיל ד' כ"ב) בני בכורי ישראל שלח וגו' ויעבדני והן עתה גילה סופו על תחילתו כי לא לטובה יכוין וח"ו נראה כשקר, עוד נתכוין בזה כי דבר ידוע שישראל יעבדו ה' וכל האומות יעבדו עבודות אחרים וממה שיראו שהוציאים ה' לרעה מה שלא עשה לעובדי זולתו אם כן ח"ו פגם גדול מופלא לעובדי ה' ותחזקנה ידי עובדי אלילים חזקה שיש עמה טענה, ואמרו תיבת לאמר כי אין הכרח שיאמרו הדברים כמות שהן כסדרן, אלא יאמרו דברים שזה כוונתם, או ירצה לומר שאין הדברים אמתיים ח"ו אלא בבחינת האמירה, עוד ירצה כי לא מצרים לבד יאמרו אלא יאמרו הם וישמיעו הדברים לכל שבזה יתרבה ח"ו חילול ה':

יג זכור לאברהם וגו'. אין הכוונה על השבועה שזה כבר השיבו ה' שיקיים שבועתו בזרעו של משה ויהיה לגוי גדול והוא זרעם של אבות גם כן, אלא בא לומר כי יתעצבו האנשים מאוד על המאורע, גם בא בטענה שצריך לזכור זכותם מטעם שאמר בעשרת הדברות (לעיל כ' ו') ועושה חסד לאלפים לאוהבי והוא אמרו עבדיך, ואמרו אשר נשבעת וגו' כל זה להגדיל המושג לאבות לצד האהבה:

וכל הארץ הזאת וגו'. רבו בזה הדרכים ויש מפרשים שהם דברי משה שאמר לפני ה' מה שאמרתי להם וגו', ואפשר לומר כי הוא דברי ה' ופירוש **אמרתי** לשון מעלה על דרך אומר (ישעי' ג') אמרו צדיק, וזהו פירוש **כל הארץ וגו'** אשר רוממתי על כל הארצות **אתן וגו'**, וכן מצינו שאמר הכתוב (דברים י"א י"ב) **ארץ אשר וגו' עיני ה' אלהיך וגו'**, והכוונה בזה להזכיר מעלתם לפניו:

[יד] וינחם ה'. פירוש לב' טעמים ניחם הא' לצד היות הדבר רע הב' להיות הרע לעמו.

עוד ירצה על זה הדרך וינחם על הרעה אשר דיבר דוקא לצד הדיבור אבל אם נשבע לא.

עוד ירצה שלא ניחם אלא על הרעה אשר דבר דהיינו לכלותם, אבל יש עדיין רעה אחרת שלא ניחם עליה והם הדברים הרעים אשר סבבם העגל כידוע.

עוד ירצה שלא ניחם אלא על הרעה אשר דבר לעשות לאותם שלא חטאו שמתיחסים בשם עמו, אבל אותם שעבדו עבודה זרה בעדים או בלא עדים אלא בלב האמינו בה רעתם עמדה לעומתם מהם נגף ה' וכו' ומהם השקם משה ומהם הכום בני לוי:

[טו] ויפן וירד. צריך לדעת אומרו **ויפן** שאינו מהלכות דרך ארץ שיפן משה, ואולי כי לזה דקדק לומר **מן ההר** שלא לומר שח"ו נהג מנהג מיעוט דרך ארץ שפנה עורף מפני השכינה אלא **מן ההר** הוא שפנה, וקשה אם כן היה לו לומר **ויפן מן ההר**, ועוד קשה שלא היה צריך לומר **ויפן כל עיקר**, ואולי שיכוין לומר שתשש כחו והיה מתירא מהמלאכים והיה מפנה עצמו לצדדי ההר כאדם הנחבא ללכת.

עוד ירצה על דרך אומרם (דב"ר פ"א) כי למה דומה דרכו של משה כשהיה מדבר עם הקב"ה היה אומר למה ה' יחרה וגו' וכשהלך אצל ישראל הפך הסדר ואמר אתם חטאתם וגו' ע"כ, והוא אומרו **ויפן** פירוש שלא נשאר כסדר פנים הראשונים שהיה מראה כשהיה עומד לפני המקום:

לוחות העדות. אולי שרמז גם כן באומרו **העדות** שהם מעידים כי הם כתובים כתב אלהים לצד היות כתבם מופלא מזה ומזה בהשואה מה שאין מכתב זה יכול להיות על ידי מעשה אדם, כי האות תשתנה צורתה מעבר האחר, גם מאמרם ז"ל (מגילה ג.) שאמרו מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, ואולי שהאות הזה יצטרף עם אות מעשה הלוחות והיו ב' האותות לעדות שאין עדות פחות מב', והוא אומרו **והלוחות מעשה אלהים הרי עד א' והמכתב מכתב אלהים עד ב'.**

[יז] וישמע יהושע וגו' ברעה וגו'. צריך לדעת מה הוא כוונת אומרו **ברעה**, ומה קול זה ששמע, גם תשובת משה צריכה נביא להגיד משמעות הדברים, ויתבאר הכתובים ע"פ מאמרם ז"ל (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה) כי הצדיקים יבחינו בקול אם לצדק אם להופכו, והשגה זה הוא השגה אלהיית אשר הנחיל ה' לגדולי עולם, והוא מה שהריח יהושע שאמר הכתוב **וישמע יהושע את קול העם** פירוש הברת קול שהיתה נשמעת מן המחנה של ישראל שמע בו בחינת הרע והוא אומרו **ברעה**, **ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה** אמר לו כי קול זה ששמע הוא קול מלחמה, ובחינה זה הוא בחינת הרע שהכיר בקול, או רמז באומרו **קול מלחמה** על מלחמת הצר שהוא ס"מ המצוי תמיד במערכת המלחמה עם האדם, והשיב משה **אין קול ענות גבורה**, פירוש שלא נתגברו על יצרם, **ואין קול ענות חלושה**, פירוש לא בחינת חלושה לבד, **אלא קול ענות** כי שבר מטה עוז תפארה, והכוונה שלא הרעו מעשיהם בפרט אחד מפרטי התורה שיחליש אדם ולא יגוע, אלא עקרו הכל ששקולה עבודה זרה כנגד כל התורה כולה (חולין ה'). ואולי שרמז באומרו סמוך **לענות** תיבת **אנכי** על השכינה בסוד (דברים ל"ב י"ח) צור ילדך תשי, וזה הוא שיעורה קול ענות של אנכי שומע, ותיבת **שומע** חוזרת על יהושע שאמר קול מלחמה **במחנה** אמר לומר כי קול זה ששמע הוא קול שיגיד שברון השכינה בסוד (משלי י') וכן כסיל תוגת אמו, אחר שכתבתי זה מצאתי מאמר הזוהר

(ח"ב קצ"ה). וזה לשונו מהו ברעה וגו' דההוא קלא דסטרא אחרא הוא ויהושע אסתכל בההוא קלא דהוא סטרא דרעה, מיד ויאמר אל משה עד כאן, והוא ככל הכתוב לחיים:

יט' ויהי. אמרו ז"ל (מגילה י'): לשון צער יכוין על מאורע רע שאירע בלוחות שפרחו מהם האותיות כמאמרם ז"ל (שמו"ר פמ"ו), וזה גרם לנו כל מה שטעמו אבותינו גם אנחנו מכוסות המרים המיתה עצמה ומר ממות, כי אם היו הלוחות הראשונים פסקה צרה מן העולם וחירות אפילו ממלאך המות (שם פמ"א), והן עתה פסקה טובה, ולזה יאות קרות ויהי, ויכוין גם כן על צערו של אותו צדיק משה רבינו עליו השלום שנצטער הרבה על מה שראה, ויכוין גם כן על ישראל שנמצאו כבושת גנב כי ימצא בבושה גדולה כאשר קרב משה אל המחנה, ויכוין גם כן על בחינת הקליפה שקרב לה הוי להומה ולאבדה דומם ורוחניות רע שבה שאליו נאמר אלהיך סר אליו מר המות, כן יאבדו אויבי ה':

כאשר קרב וגו'. אולי שישמיענו הכתוב שנזדמן ראות העגל לפני משה קודם שיכנס למחנה, והטעם כדי שלא יכנסו הלוחות כתובים למחנה שיש בו עבודה זרה, וזה הוא שיעור הכתוב **ויהי כאשר קרב וגו' תכף ומיד וירא את העגל מזומן לפניו:**

וירא את העגל ומחולות. אולי כי באמצעות הזדמנות משה פרחה לה בחינת הטומאה שהיתה מדברת בו ואומרת אלהיך ישראל, גם רוח הטומאה שפעלה צורתו מבלי צורך ואומן תכף יצא בולעו של עגל מיראת משה, כי הקליפה תכיר אדונה ותפחד ותרתע, ולזה אמר **וירא את העגל ומחולות**, מקיש עגל למחולות מה מחולות דומם גם עגל דומם, כי עברה ממנו רוח המטעה.

או יאמר בדקדוק אומרו **את העגל** שלא היה צריך לומר אלא וירא העגל, אלא נתכוין לומר שראה העגל ורוח הטומאה שבו כי הצדיקים יכירו בחינת הרע ומכל שכן אדם כמשה ע"ה שעלה ודרך על במתי כל הרוחות בעלותו אל האלהים, ורבותינו ז"ל אמרו (תיקונים קמ"ב) ששאל משה לעגל מי עשאו, והשיב כי ערב רב עשאוהו יעש"ד, והדבר פשוט כי לא ידבר הדומם, ותמצא שבמחולות לא אמר את כי לא היה בהם רוח הטומאה המצפצפת כמו שהיה בעגל כמאמר רבותינו ז"ל הנזכר.

או ירצה להודיע כי בעת שקרב משה אל המחנה לא נזדמן לפניו אדם מפני הבושה ולא ראה זולת העגל ומחולות, אבל מסיבתו ותופשי מחול פינו מקום, ולזה אמר **וירא את העגל ומחולות** לומר כי הוא זה לבד מה שראה:

ויחר אף משה וישלך. צריך לדעת טעם של משה בשבירת הלוחות ולא חש להפסד מופלג ופשיטא שלא יעשה דבר קלקול אם לא באומד גדול ובצדדי המועיל אשר צדד ע"ה, ורבותינו ז"ל אמרו (אדר"נ פ"ב) לא שבר עד שנאמר לו מפי הגבורה, וכן אמר ר' מאיר ויהיו שם כאשר ציוני (דברים י' ה') שנצטוו ושבר הלוחות ע"כ, וצריך לתת טעם לאל עליון למה מנע הטוב. ונראה כי קודם שעבדו עבודה זרה פסקה זוהמתן כמאמרם ז"ל (שבת קמו.), ולזה עשה ה' להם משפט כתוב חרות על הלוחות חירות ממלאך המות (שמו"ר פמ"א) כי כלום מיתה זו למה לצד הפרדת הזוהמא אלו כבר פסקה זוהמתן, ולזה כשעשו את העגל הרי זוהמת החטא דבקה בהם ומעתה צריכים למלאך המות, הגם שלא חזרה הזוהמא ממש על ידי העגל לכמות שהיתה קודם קבלת התורה אף על פי כן שברם כי אין דין זה להם עוד שיהיו בני חורין ממלאך המות ומשעבוד מלכיות, ולטעם זה לו יהיה שנאמר כי משה מדעת עצמו עשה מתחילה אין כאן קושיא:

כ' ויקח את העגל אשר עשו. לא היה צריך לומר אשר עשו, ואולי כי לצד שהעגל היו בו ב' בחינות לצד ראשו היה דומה לעגל ולצד זנבו היה דומה לחמור כאמור בדבריהם ז"ל (זוהר ח"ב קצ"ב), לזה לא יספיק לומר ויקח העגל לבד שאז יטעה הטועה כי לא שרף אלא צד העגל שבו ולא צד החמור, לזה אמר **אשר עשו** לרבות כל המעשה אפילו חלק החמור:

עוד ירצה על דרך אומרו (ירמי' כ') תיסרך רעתך, ותמוגנו וגו', (ישעי' ס"ד) כי החטא בעצמו הוא יפרע מעושהו, כי אחיזת הרע היא עצמו תאבד אוהביה ושונאי הקדושה, והוא אומר **אשר עשו** וגו' וישק את בני ישראל, ודבר זה יהיה לבן דעת לפקוח עינים עורות לשנוא בחינת הרע ולאהוב מדרגת הקדושה אהבת הטוב במה שהוא טוב.

עוד אולי שיכין לרמוז אל בחינת הרע שעשו ב' המכשפים שבאמצעותו יצא העגל והיה מדבר ואמר אלה אלהיך, שגם אותה לקח, כי לצד בחינת שליטת הקדושה בקליפה יוצדק לומר לשון לקיחה שישלוט עליו לבל יפנה מלפניו עד עשות בו כטוב בעיניו, והנה לפניך מעשה אנשי כנסת הגדולה (יומא ס"ט): אשר לקחו יצרא דעבודה זרה וגם דעבירה ורצו לאבדו, ומזה תשכיל כי כמו כן ישלוט משה בכיוצא בזה ללקחו ולבערו באש אוכלתו, והוא אומר **וישרוף באש** שיותר יוצדק לומר לשון שריפה בבחינת רוח רעה שבתוך העגל מלומר כפשט הכתוב שהוא על גוף העגל שהוא הזהב כי לא ישרף הזהב באש אם לא שתאמר מעשה נסים או על ידי אמצעי אבל בחינת רוח הרעה שבו יותר יוצדק שריפה, והוא סוד (ישעי' י"א) וברוח שפתי ימית רשע:

[כא] מה עשה לך וגו'. פירוש לצד שאיסור מעשה עבודה זרה לאחרים אינו אלא בלאו (רמב"ם הל' ע"ז פ"ג) ומלקות לבד הוא שחייב, ואין זה מדברים שנאמר בהם יהרג ואל יעבור וכל שאנסוהו הרי זה פטור, אבל צריך הכרת אונס שאנסוהו ואם לאו הרי זה חייב מלקות ואפילו לא התרו בו כי חבר אינו צריך התראה (מכות ו'), ולזה אמר אליו **מה עשה לך העם הזה** מהאונס **כי הבאת עליו** וגו' במה שעשית להם ע"ז, וענהו אהרן **אתה ידעת את העם כי ברע הוא** פירוש ואזורים (וסורם) מוכיח כי יריעו וישחיתו, ועוד וכי סובר אתה שעשיתי בידי העגל לא כן הוא אלא השלכתי הזהב ויצא מעצמו על ידי מעשה שהיה כמאמרם ז"ל (תנחומא) שעשו יונס וימברוס, ומעתה לו יהיה שלא היה אונס בענין הרי לא עבר על הלאו כי לא עשה בידו לא צורה ולא דמות:

עוד ירצה אומרו **מה עשה** וגו' פירוש לו יהיה שאנסוך באונס המספיק לעבור על הלאו אף על פי כן היה לך לשער החטאה הגדולה שתשיגם והיה לך לסבול הצער לבל תאבד עם רב, וענהו כי לא עשה דבר כנזכר:

[כה] כי פרוע הוא. פירוש סר צלם מעליהם כי נועם ה' היה עליהם מיום שקבלו התורה והוסר מסוכתם:

כי פרעה אהרן. אולי שיכין לומר שעל ידי תשובת אהרן נשאר כל חוב העון עליהם, כי אהרן לא עשה דבר שיש בו ממש בענין העגל והכל נעשה על ידי נותני זהב נתנו הזהב ועשו בו מכשפות לצאת העגל שיצא ולא עשה אהרן אלא לקיחת הזהב ונתינתו באש ואף זה באונס כאומרו כי ברע הוא ומעתה מתיחס כל העון עליהם ואין להם מכסה השגיון והוא אומר **כי פרעה אהרן** פירוש בטענתו:

לשמצה בקמיהם. כל שיעור קטן מבחינת התיעוב יקרא שמץ ואז"ל (סנהדרין ק"ב). אין לך צרה שעוברת על ישראל שאין בו מעון חטא זה, גם ירצה כי האומות הקמים עלינו תמיד מענה בפיהם כבר התעבתם עצמכם ונזנחתם:

[כז] איש את אחיו ואיש את קרובו. צריך לדעת למה הוצרך לומר **איש את קרובו** אחר שאמר את אחיו שהוא קרוב שבקרובים, אכן יכין לומר שיש כמה אחים שדעתם מרוחקת זה מזה ועם אנשים אחרים לא קרובים המה להם יאהבו אהבת נפש וזה ימשך משורש הנשמות כי יש נשמות שקרובים בשורשם ונמשכים בריחוק מולידים, ויש נשמות שהם מרוחקים בשורשם ובאים בקירוב מוליד ויותר יאהבו הקרובים בקורבת השורש מהקרובים בבחינת מוליד, ולקרובים בבחינת מוליד יתיחס שם אחוה ולקרובים בשורשם יתיחס שם קרוב, וכפי זה ידבר הכתוב בב' הבחינות וזו למעלה מזו:

כח בני לוי. ולא אמר כל כי לא כולם בני חיל לעשות האמור בענין, וצריך לדעת למה הוצרך להזכירם ולא סמך על מה שבא זכרונם בסמוך, ואולי שבא למעט שלא עשה עמהם הדבר זולתם, ומפסוק ראשון שאמר ויאספו אליו כל בני לוי אין לשמוע שמיעט איש ישראל אלא בא לומר שכל בני לוי באו ויש מקום לומר שבאו קצת מישראל לזה אמר ויעשו בני לוי לומר ולא איש ישראל:

כדבר משה. פירוש כי דברי משה לבד יספיק למה שעשאוהו, או ירצה שלא נשתהו אלא ככלותו לדבר סמוך לגמר דבריו עשו:

כט מלאו. לא נודע מילואים אלו מה יגידו, ואם על הריגת הקרובים הלא כבר עשו מה שעשו, והמפרשים אמרו כי פסוק זה מדבר מה שאמר קודם המעשה, וקשה למה לא כתבו במקומו, ונראה כי פסוק זה במקומו מונח, והכוונה היא לצד שעשו בני לוי מעשה האמור בסמוך שהרגו כשלשת אלפי איש והוא מעשה אשר אינו נעשה כיוצא בו על ידי בחינת הצדיקים כידוע, וצא ולמד מאמרם ז"ל (מכות ז'). שאמרו בית דין שהיו הורגים אחד לז' שנים ויש אומרים לע' שנים היתה נקראת בית דין קטלנית, ובני לוי הרגו ביום אחד כג' אלפי איש ויש לחוש בזה לחסרון האושר וסימן הגריעות שיחסרו אורות נשמת העושה כזה לו יהיו שיהרוג כפי הדין סוף כל סוף זה יגיד האכזריות שהיא בחינת הרע, לזה בא איש האלהים ואמר להם **מלאו ידכם** אין פירושה לשון ציווי אלא פירושו הודעה כי הן היום יהיו מלאכם ידכם פירוש כחכם לה' ואין במעשה זה הכרת חוסר האושר אלא אדרבא מילוי אורות הנפש, והטעם הוא כי **איש בבנו** וגו' וזה הוא מעשה המצויין לאברהם אבינו שבו היה לו השלימות דכתיב (בראשית כ"ב) וישלח אברהם את ידו וגו' וכתוב עתה ידעתי וגו' כי ברך אברכך, והוא אומר **ולתת עליכם היום ברכה** מלבד שבזה השגתם שלימות יד הקודש עוד **לתת עליכם ברכה**.

עוד נתכוין לומר בדקדוק תיבת **עליכם** ולא אמר לכם שיכוין לומר גם כן שהחסרון שנחסר על ידם אינו קרוי חסרון אלא אדרבה ברכה גרמו במעשיהם, והרי זה דומה לאילן שזומרין אותו להצלחתו בהסרת ענפים הרעים כמו כן באמצעות הריגת עושי רשע מבני ישראל שנמשלו לגפן (תהלים פ') והוא אומר **ולתת עליכם פירוש על סיבתכם היום ברכה** פירוש לישראל שבהם היה החסרון שזולת זה היה בית מיחוש לכל ישראל, וכפי זה טעם שאמרו בית דין ההורגת א' לע' שנה וכו' הוא במציאות שאינו דומה מציאות שלפנינו מב' טעמים, הא' כי כאן הרגו חביביהם וזה יגיד בחינת הפלגת אהבתם בבורא, ועוד שהיה מציאות שזולת זה תדבק הרעה לכל ישראל ובאמצעות זה שב ה' מחרון אפו:

לא חטא העם וגו'. אולי שיכוין לומר על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג'). אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, וזה הוא חסרון הנפש, והוא אומר **חטא פירוש נחסר** מהארת נפשו, ובזה עשו להם וגו', וזה הוא א' מטענות שבהם יזכה האדם ליום הדין, כי בעשותו החטא לא היה דעתו שלם, והגם שיענש על אשר גרם לעצמו החסרון במחשבות הכיעור אף על פי כן לא ידמה לאם יהיה נדון על מעשה הרע בדעתו השלימה:

עוד ירצה על פי מה שקדם לנו (קידושין מ'). כי בע"ז יענש האדם גם על המחשבה לבד, והוא אומר כנגד המחשבה **חטא העם** הזה וכנגד המעשה אמר **ויעשו להם וגו'**:

לב ועתה וגו'. יתבאר על דרך אומרם (ב"ר פכ"א) אין ועתה אלא תשובה, והוא מה שטען משה לפני ה' כי עשו ישראל תשובה על הדבר הרע:

אם תשא חטאתם. פירוש מוטב, וצריך לדעת למה לא השלים דבריו, ואולי ששיעור דבריו הם על זה הדרך, **ועתה** פירוש הנה ישראל חזרו בתשובה, וזה כנגד מה שמהם אבל כנגד מה שממנו יתברך אין ידוע אם ה' יקבל תשובתם על חטא הגדול אם לא, לזה גמר אומר **אם תשא חטאתם** כי התשובה צריכה שב ומקבל:

ואם אין מחני וגו'. פירוש לצד שבאמצעות כל מה שעבר בין ישראל ובין ה' ב"ה יזכה הסרטור הנאמן בזכות המגיע לו בכל מצוה, ובפרט במתן תורה כמה זכות יעלה למשה ביגיעתו עם ישראל והכל כתוב בספר זכרון לפניו, ומעתה אם לא ישא לחטאתם צריך למחות מספר כל זכיותיו של משה שנכתבו באמצעות זכותם של ישראל, והשיבו ה' כי אין דבריו אמת בזה, כי דוקא החוטא עצמו הוא אשר ימחנו ה' מספרו אחר שנכתב בספר, אבל מי שזכה באמצעותו לא יפקע זכותו אשר זכה בו לצד שחזר בו הלה והרשיע.

עוד ירצה ע"פ דבריהם ז"ל (זוהר ח"ג רע"ג.) שאמרו כי כל נשמות דור המדבר היו ענפי נשמת משה, ומעתה כשלא ישא חטאתם הנה החסרון נוגע למשה, לזה אמר **מחני וגו'**, והשיב ה' כי לא ירעו הענפים אלא לעצמן ולא לבחינת שורש הנשמה, והוא אומר **מי אשר חטא לי דוקא הוא שאמחנו מספרי**, אבל בחינת נשמת משה לא.

עוד ירצה כי אם לא ישא חטאתם הנה גם הוא חטא הרבה פעמים לפניו כמו שמצינו לו שאמר (לעיל ה' כ"ב) למה הרעותה וכיוצא בזה, ואם כן גם חטאו לא ישא וצריך למחות וגו' ח"ו, והשיב הבורא **מי אשר חטא לי** פירוש כי ישתנה חטאו מחטא ע"ז שכתב באלהי ישדאל וחסרו האלהות כפי מה שנצטוו כי מעשה האמצעי יהיה בערך ישראל בגדר עקירת הכל, והוא מה שדקדק לומר **חטא לי** מה שאין כן שאר חטאים שימחול על ידי תשובה בלא עונש, והנה כל התווכחות משה עם ה' אינה אלא למחול מיד ויהיו נכתבים בספר צדיקים אבל לא לענין שיש להם תקוה אחר תוכחות על עון כי זה פשיטא שיתכפר, והוא מה שדקדק לומר **מספרך אשר כתבת** פירוש כי ג' ספרים כתובים למעלה אחד של צדיקים וכו', ואחד של רשעים, וא' של בינונים, והם הנפתחים בראש השנה, ספר שהוא של צדיקים הקדוש ברוך הוא כותבו ומניחו לפניו, והוא מה שאמר **מספרך** פירוש אותו שכתבת אתה לא אותם שנכתבים על ידי הזולת, והוצרך לפרש **אשר כתבת** כי מכינוי מספרך אינו מובן שחוזר על ספר הצדיקים כי הכל הוא של הקב"ה שהוא אדון הכל, ובמסכת ר"ה (ט"ז:) דרשו הכתוב על זה הדרך מספרך זה ספרן של צדיקים אשר כתבת זה ספרן של בינונים ע"כ, ולדבריהם ז"ל יתבאר על פי אומרים ז"ל (קידושין מ'): לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב, וכן אמרו במקום אחר (בדכות ס"א:) שאין להעריך אדם עצמו אלא בבינוני, ומעתה יתבאר דברי משה על זה הדרך כי משה היה מעריך עצמו בבינוני כמשפט כל איש ישראל, ולזה אמר כי אם לא ישא לפשע ישראל הנה נגרע מערך זכיותיו ולא מבעיא מערך צדיק אלא אפילו מבינוני כאומרם אשר כתבת:

או ירצה כי באמצעות ישראל אם יצדיקו יעמוד חי במדרגת צדיק כי רבים זכיותיו ואם לא ישא לפשעם לא מלבד שלא ירויח תוספת זכיות להכריע זכיותיו כדי שיקרא צדיק, אלא אדרבה יחשב לו זכות הראשון לגריעות כשיענשו כי טוב היה אם לא היה מה שקדם מהטוב והבן:

עוד יכין רועה נאמן לומר כנגד מה שקדם אליו במאמר ה' ואעשה אותך לגוי גדול, ואמר לפניו שאם לא ירצה ה' לישא חטאתם בוחר הוא שימחהו מספרו אשר כתב פירוש כי בעת אשר אמר אליו ואעשה אותך לגוי גדול הלא היא כתובה בספר הישר מאת שיצאת מפי אל עליון ובהכרח להתקיים שאפילו בקללה אמרו ז"ל (מכות י"א.) קללת חכם אפילו על תנאי ומכל שכן דבר טוב שיצא מפי עליון הרי הוא כתוב לעד ולאות, ולזה מתפלל שאם לא ימחול לישראל שימחהו וממילא אין מקום לקיים שבועת האבות, והשיב ה' כי לא תקום ולא תהיה שימחה אלא וגו' אבל מה שדבר טוב על משה יקום לעולם, וכן היה דכתיב (דה"א כ"ג) ובני רחביה רבו למעלה ואמרו ז"ל (ברכות ז') למעלה מס' ריבוא:

לה **אשר עשה אהרן.** צריך לדעת לאיזה ענין אמר זה, ואולי שהקפיד ה' על שגרמו לאהרן קדוש ה' לחטוא כי חטא אדם גדול לו יהיה כחוט השערה יקפיד ה' עליו למאוד.

או ירצה להוציא הלעז מעל אהרן כי ישראל הם שעשו העגל אשר עשה אהרן כי מעשה אהרן עליהם יחשב, או לצד שאנסוהו או לצד שהם עשו עיקר המעשה שהוא הכישוף שבו יצא מדבר:

שמות פרק-לג

[א] **לך עלה מזה.** הזכיר לשון עליה, אולי שירמוז למה שאמרו ז"ל (שבת פ"ח.) שהעדי שהתנצלו ישראל נטל משה, והוא העליה שרמז לו באומרו **עלה מזה** פירוש מזה שעבר, ולזה דקדק לומר גם כן תיבת **אתה** שלא היה צריך לומר כיון שעמו היה מדבר אלא לומר אתה תעלה ולא זולתך שאדרבה ירידה היתה להם, ואמרו **והעם** פירוש ילך עמך:

לאמר. טעם אומרו **לאמר**, כי לשון זה האמור בדברי ה'. לא היה שוה לכולם יש מהם שאמר לו בלשון זה ויש מהאבות שאמר לו בלשון אחר כמבואר מן הכתובים, לזה אמר **לאמר** פירוש שכוונת האמירה לכולם הוא לזרעך וגו':

[ב] **ושלחתי לפניך מלאך.** מכאן מוכח כי עד עתה הנה דעת קדוש מסכמת לכניסת משה לארץ ולהנחילה לישראל, והגם שאמר (לעיל ו' א') עתה תראה, שהרי הוא אומר עלה וגו' **ושלחתי לפניך מלאך** לגרש הז' אומות, ואולי כי בשביל שנתן נפשו על ישראל במעשה העגל נתבטל גזירת עתה תראה וגו':

[ג] **פן אכלך וגו'.** שאינו דומה המכעיס את רבו בפניו לשלא בפניו, ואמרו **בדרך** כאן רמז שלא לכל הזמנים הוא אומר כן אלא לזמן היותם בדרך אבל בעיר עז לנו יעלה בקדבנו.

או ירצה ע"פ מאמר אנשי אמת כי המדבר היה מקום מושבו של ס"מ הרשע, ולזה היה כמה פעמים מתגבר והורג מהם לסיבה המזדמנת להם מהחטא ועיין בדברי הזוהר (ח"ב קנ"ז.) בפירוש פסוק המדבר הגדול והנורא, ולזה אמר **פן אכלך בדרך** פירוש באמצעות המזדמן בדרך והבן:

[יא] **ודבר ה' וגו' פנים אל פנים.** הכוונה בזה הוא כפי שיעור ההכנה שהיה עושה משה להקבלת פני שכינה לאותו שיעור תהיה ההשגה מפנים העליונים כי כפי אשר יכין אדם עצמו להשפעת הקדושה ישיג, ואמרו **כאשר ידבר איש אל רעהו**, יתבאר לדרכנו על דרך אומרו (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם פירוש כי הלבבות ישכילו בנעלם אם לאהוב אם לשנוא כי כפי אשר יכין האדם לבו לאהוב חבירו כמו כן יתבונן לב חברו לאהוב אותו, והוא אומרו **כאשר ידבר איש אל רעהו** שלא יאהבו אם לא יכין לבו להיות גם הוא רעהו כמו כן דבר ה' פנים אל פנים, ומעתה יבחין אדם מה הוא עם קונו אם לבבו יתאוה ויחשוק בה' ובעבודתו הנה זה סימן כי ה' אהבו:

[יב] **ראה אתה אומר וגו'.** כוונת הענין הוא כי לצד שעשאו שליח להעלות ישראל אל הארץ והוא אומרו **אתה אומר אלי העל** וגו' ושתף עמו עוד שליח א' מהעליונים דכתיב ושלחתי לפניך מלאך ומן הראוי היה להודיעו לדעת את מי ילך, לזה אמר **ואתה לא הודעתני** מי הוא המלאך אשר ילך עמי לדעת אם אסכים על הדבר או לא כי אין אדם משתתף בדבר עם מי שאינו מכירו, ואם תאמר שבעל כרחך אסכים ללכת עם המלאך שתתן לי בין אם יהיה נוח לי או לא הלא **אתה אמרת ידעתוך בשם** פירוש אמרת לי שאותי גדלת מכל אשר אהבת מאומרו (לעיל ו' ג') וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם, הא למדת שאלי נודע בשמו יתברך המיוחד, והוא מה שאמר כאן **ידעתוך בשם**, ושיעור תיבת **ידעתוך** תאיר למולך כשיעור נודעתי במקומה והבן.

ואמר עוד **וגם מצאת חן בעיני**, תתבאר על פי דבריהם ז"ל (ילקוט קע"ג) שאמרו כשעלה משה למרום מצא רבי עקיבא שהיה דורש וכו' אמר משה לפני המקום שלח שליחות זה ביד ר' עקיבא שהוא יותר ממני והשיבו ה' כי אינו חפץ אלא במשה, והנה הענין יגיד שאין זה אלא מציאות חן ולא לצד ההשגה במושכלות שהרי הכיר משה בעיני שכלו כי ר' עקיבא עצום הוא ממנו ואף על פי כן לא רצה ה' אלא במשה וזה סימן לחן, ומעתה איך תתנהג עמי במדה זו אין זה אלא שעדיין לא נודע לי מדותיך, לזה שאל להודיעו מדותיו:

יג' **ואדעך למען אמצא חן**. פירוש לצד שאין מהמוסר לומר עבד לאדונו שרוצה לדעת אותו, לזה גמר אומר **למען וגו'** פירוש כדי שנעשה הנהגה ישרה בתמידות לפניך והוא מציאות חן המושג בעיני ה':

וראה כי עמך הגוי הזה. כאן דבר משה בנעלם מעיני אדם והודע אליו והוא טענה הנשמעת לפני הבורא מכל הטענות שאמר, והוא כי נשמות ישראל הם חלק ה' כמו שפירשתי בשירת האזינו בפסוק (ל"ב ט') כי חלק ה' עמו, והוא גם כן מה שרמז ה' באומרו (לעיל כ' ב') אנכי ה' אלהיך וכמו שפירשתי שם והוא מה שטען באומרו **וראה** פירוש ראה בפרט זה **כי עמך הגוי הזה** פירוש סמוכים ודבוקים עמך ואיך תמאס חלק עליון והבן:

יד' **ויאמר פני ילכו וגו'**. הרבה פירושים נאמרו בפסוקים אלו, ונראה לפרש הכתוב על פי דבריהם ז"ל (תיקונים י"ח) כי שכינתו יתברך תקרא פני ה' לצד שהיא הנראית לצבא השמים, ואליה רומז אומרו (לעיל כ"ג ט"ו) ולא יראו פני ריקם, וכאן השיב ה' למשה על טענותיו והודיעו כי ההולך עמו הוא **פני ה'** שהוא השכינה, ועל חששת שמא לא יהיה נוח למשה מציאות זה אמר **והניחותי לך**:

ונתכוין עוד לומר לו שינוח אור עליון עליו ולא יפסק ממנו מה שנח עליו עד עתה מן הרוח, אלא שלבחינת ישראל תהיה השכינה הולכת לפניו, ובחינה זו בחינת דין הוא והשם יגיד עליה אדני, ועל זה השיב משה ואמר **אם אין וגו'**:

טו' **אם אין פניך וגו'**. לא נתרצה במאמר ה' ואמר וכי על דבר זה אני מתפלל **אם אין פניך הולכים** מעתה אבודים הם ואין צורך בעלייתם, **ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן וגו' הלא בלכתך עמנו** פירוש בחינה העליונה שהיא סוד המאור הגדול המתכנה בשם הוי"ה ב"ה לא פניך לבד שהוא בחינת הכסא, ומה שהבטחתיני שבחינה זו תהיה לי לבדי כאומרו **והניחותי לך** אני שואל שתהיה גם מנהגת כולנו יחד אני ועמך, והוא אומרו **ונפלינו אני ועמך** במדת הרחמים ומעלה עליונה שאין למעלה ממנה, ונתרצה אל עליון ואמר אליו **גם את הדבר הזה** אשר דברת אעשה להנהיגם בבחינת שם שלם המיוחד ב"ה **כי מצאת וגו'** פירוש לא לזכות ישראל אלא למציאת חינו:

יז' **כי מצאת חן וגו'**. ומשה הקדים לומר **ידעתוך בשם** ואחר כך אמר **וגם מצאת חן**, כאן הודיעו הכתוב כי מעלת הודעה בשם הוא עליונה מבחינת השגת החן כי הלא נח מצא חן בעיני ה' ולא ידעו בשם, לזה אמר בתחילה **מצאת חן בעיני** ולא זו בלבד אלא **ואדעך בשם**.

עוד נתכוון לומר לו כי מה שהודיעו בשם גם כן היה לצד מה שמצא חן בעיניו, לזה הקדים לומר **מצאת חן בעיני** ואחר כך **ואדעך בשם** לומר שזה יצא מזה מה שאין כן נשמע מדברי משה שהקדים ידעתוך בשם קודם מציאות חן שזה יגיד שהשיג הדבר לצד מה שזכה:

יח' **הראני נא את כבודך**. והגם שאמרו ז"ל (מכילתא פסוק זה אלי) שראוהו ישראל על שפת הים וכתוב (לעיל פסוק י"א) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, אין זה אלא ראות אש אוכלת, והגם שאמר ה' לאהרן ומרים (במדבר י"ב ז') לא כן עבדי משה וגו' ומראה וגו' ותמונת ה' יביט, אין זה אלא תמונת אור עליון ומשה רצה שתהיה לו הכרה בו יתברך ידיעה פרטית כדי שיוכל שכלו ישכיל בחינת האלהות כי ראה שעת הכושר והרחיב פיו לשאול:

יט' **אני אעביר כל טובי על פניך**. פירוש כל מדות טובות שאני מטיב בהם לבריותי, ואומרו **על פניך**, פירוש טעם השגתך דבר זה ממני הוא על פניך, פירוש פנים אשר אתה מראה בעוצם הפלגת אהבתך וחשקך בי כמו שפירשתי בפסוק פנים אל פנים:

וקראתי וגו'. פירוש אעביר מדותי ואקראם כל אחת בשמה לפניך, ואולי כי כל מדה תקרא בשמה וכולם יקראו בשם הוי"ה ב"ה, ואין לך הודעה גדולה מזו שהכיר בשמיעת האוזן כל

מדותיו יתברך כל אחת תקרא באזניו, ואמרו **וחנותי וגו'** הודיעו כי אותו שעה היא שעת רחמים וחנינה לשאול מאווייו:

[כ] **ויאמר לא תוכל וגו'.** פירוש לא שאני מונע הדבר ממך, אלא לצד שאין בך יכולת המשיג כי לא יראני האדם, ואמרו **וחי** פירוש וישאר חי ואני חושש לחיך על דרך אומרו (תהלים פ"ד) כי טוב יום בחצרך מאלף, או יאמר על זה הדרך **כי לא יראני האדם** פירוש בשום אופן ואפילו **חי** פירוש אפילו יהיה צדיק שיקרא עליו חי על דרך אומרו (ש"ב כ"ג) בן איש חי, ואות וא"ו תשמש וא"ו המוסיף, עוד ירצה על זה הדרך **כי לא יראני האדם** אפילו אחר מיתה ואתה מבקש לראות, ועוד **וחי** פירוש בחיים חייך, כאן רמז שאחר מיתה ישיג מה שלא השיג אדם בעולם שהרי לא שלל אלא לצד היותו חי, והגם שהצדיקים מסתכלים באורו יתברך אחר מותם לא ישיגו מה ששאל משה מלפני ה' אשרי ילוד אשה:

[כג] **וראית את אחורי וגו'.** הנה באל עליון לא יתיחס אליו פנים ואחור, אלא כוונתו יתברך הוא לצד כי חיות העולמות עומד בחשק הסתכלות אורו יתברך וקיומו הוא האדון חי העולמים, ודבר זה הוא מן הנמנע שיכול שום נברא להביט אל אורו יתברך, לזה הכין ה' ועשה מסוה אשר דרך שם יביט והוא שקרא אחוריים כמו שעשה בחכמתו את האדם הגוף אחוריים והנפש פנים לו והרוח פנים לנפש והנשמה פנים לרוח, כמו כן הכין אור ממנו יתברך אשר דרך שם ישקיפו ויחזו את האלהים ולו קרא אחוריים ואור עליון שהוא מושלל מהשגת נפש כל חי יקרא פנים, והוא אומרו **וראית את אחורי ופני לא יראו**, ואפשר שרמז לו באומרו סמוך **לאחורי** תיבת **ופני** לומר כי גם שם הם פנים אלא שהכין ה' אחוריים כדי שיהיו במושג לנביאים כמו שכתבנו, ואולי שדקדק באומרו **אחורי** לומר שאין הרבה פרגודים ומסכים מפסיקים כאשר הם בערך הנביאים אשר נוכח ה' יביטו אלא אחד דוקא, והוא אומר **אחורי** ולא אחורי אחורי, והמשכיל על דבר אמת יקוד וישתחוה לאל הגדול וימעיט בעיניו כל עבודתו אשר יעבוד כפי שיעור המושג המקווה לנפש חיה למינה:

שמות פרק-לד

[ו] **ה' ה' אל רחום.** רבותינו ז"ל אמרו (ר"ה י"ז): כי ב' מדות אלו של רחמים אחת קודם שיחטא אדם ואחת אחר שיחטא, והרא"ש ז"ל הקשה קודם שיחטא למה צריך רחמים, ותירץ כי צריך רחמים לצד כי ה' יודע שעתידי לחטוא, או מדבר הכתוב בחושב בעבודה זרה ואליו יקרא קודם שיחטא פירוש קודם שיעבור, ואין דבריו ראשונים ואחרונים מובנים לי, כי אם יבא ה' להעניש על מה שעתידי נאמר לפניו גם כן למה בראת אותו כיון שאתה יודע שיחטא וידין אותו על העתידי כי קודם לידתו וקודם חטאו ישוה בהם המשפט ואפילו סמוך למעשה החטא והבן, ומה שכתב בחושב בעבודה זרה ועדיין לא עשה קשה כי זה יקרא אחר מעשה כי הגם שלא עבד חטא המחשבה נתפס עליו, ואני אומר שיצטרך לרחמים אפילו קודם שיחטא אם אין לו זכות שהוא קיום מצות עשה ליהנות מהם הוא האדון יחון אותו ברחמים, והנה לפניך מקרא (דברים י"א י"ג) והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר וגו' הרי שבשכר מעשה הטוב יבא הטוב ואם היה אדם אנום ולא למד וכו' אין לו לא שכר ולא עונש ובמה ירוחם, לזה אמר ה' קודם שיחטא והוא חידוש, ועוד אפילו התעיב מעשיו ועבר על מצות לא תעשה יתנהג עמו ברחמים.

עוד ירצה להודיע כי כשיטיב ה' ברחמיו לאיש הגם שיחטא לא יפחות מטובו דבר ותהיה המדה שהיה בה קודם מתנהגת גם אחר שחטא, לזה אמר רחמים שקודם שיחטא להשוות להם רחמים שיהיו אחר שיחטא, ובזה נחה דעתי בראות כי לא ישתנה טוב הרשעים ולא כלום כי כן היא המדה:

[ט] **ילך וגו' כי עם וגו'.** קשה כי בדברי ה' (ל"ג ג') נאמר לו לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אם כן כי טעם עם קשה עורף הוא ימנע עלות ה' בקרבם ואיך נותן משה הטעם עצמו כדי שיעלה, עוד קשה למה הוצרך לשאול דבר שכבר נתרצה לו ה' כששאל ממנו ללכת עמהם והשיבו (ל"ג י"ז) גם את הדבר הזה וגו' אעשה. אכן יתבאר הענין בדקרוק עוד למה

אמר משה כאן שם אדנות, ותגדל הקושיא למה שפרשתי למעלה כי לא חפץ משה אלא בבחינת הרחמים, ואולי כי כשגילה ה' למשה מדותיו יתברך וראה הפלגתם השכיל כי אם יתנהג ה' עם ישראל במדות אלו בלא דין כל עיקר כמו ששאל קודם העברת הטוב לפניו לא יוכלו עמוד בדרך ישר לפני ה' כי עם קשה עורף הוא לזה חזר בו ושאל שאלה שהוא לצד כבוד המלך לבל יסובב טובו לזלזל במצותיו יתברך כי בהסתלק מהרשעים בחינת הדין כל עיקר יהיו פוקרים, לזה אמר **ילך נא אדני** שהיא בחינת הדין, ושאל מדה שהיה צריך לה כאומר **וסלחת לעוננו** ומדה זו אינה בבחינת אדנות וכן הוא אומר (לעיל כ"ג כ"א) כי לא ישא לפשעכם אלא במדת הרחמים, נמצאת אומר כי יחפוץ משה ברחמים ודין כי טובים השנים מן האחד:

ונחלתנו. פירוש שלא יחליפם באומה אחרת אלא יהיו לו נחלת עולם:

יא **שמר לך.** צריך לדעת מה ישמור בזה, ואם ישמור הדברים כדברי ראב"ע לא היה צריך להזהירו על מצוה בפרטות מכל מצות התורה ופשיטא שלא יכבוש הנאמר לו בנבואה, ואולי כי לצד שעבדו ישראל את ע"ז לזה מתחכם ה' לרפא שברם במה שיצוררו את עובדי ע"ז ויקוו לאבדם ולהרחיקם בל קרוב אליהם על ידי זה יתכפר עונם ותתרצה תשובתם, והגם שעדיין לא הגיעו לארץ יועיל החפץ והרצון בזה לכפרה על הדבר, והוא אומר **שמר לך** פירוש על דרך אומר (בראשית ל"ז י"א) ואביו שמר את הדבר, שיהיו משמרים מתי יבא עת לעשות כל הכתוב להתעיב אותו דבר שבו נכשלו.

או יאמר כי מקודם שעשו את העגל לא צוה ה' כל ההרחקה מהאומות והתעבתם, ולצד שקדם מעשה הרע הוסיף ה' להם מצוה זו כדין הרחקת הנכשל בעבירה שצריך להגדיר עצמו בגדר חדש, והוא אומר **שמר לך** פירוש מצוה זו למה שאלו באה לצד מה שעשית את העגל.

או אפשר כי קודם מעשה העגל לא היה ה' מצוה על הדבר האמור בענין כי תכף היה ה' גורש מפניהם כל יושבי הארץ ואין מקום למצוה ולא היה בית מיחוש לחית הארץ, או לצד אימתם של ישראל שהיה נפסק מהם יצר הרע וחית השדה תעבדם, או לצד כי ירבו עד מאד ומלאו הארץ, ואחר העגל בטל הענין והוצרכו לצוות לזה והוא אומר **שמר לך**.

ובדרך רמז אפשר שתיבת **לך** חוזרת אל משה ורמז לו כי מה שאומר לו **הנני גורש מפניך** וגו' אינו לזמן המזדמן אלא לזמן רחוק, והוא מאמרם ז"ל (במ"ר פי"ט) משה שגאל אותנו הוא יגאל אותנו לעתיד לבא, ועל אותו זמן הוא אומר **שמר לך**, ותדע כי לא נתקיימו דברי ה' שאמר כאן למשה הנני גורש מפניך וגו', לזה אמר **שמר לך** לאחרית הימים את אשר אנכי מצוך היום:

טו **פן תכרות וגו'.** פירוש הגם שבשעה כריתת ברית יקבלו עליהם ז' מצות אף על פי כן לא תכרות, והטעם כי **זנו** פירוש יושבי הארץ אחרי אלהיהם כי אין אמונה בהם כגלוי ליודע נסתרות, **וזבחו לאלהיהם** וקרא לך וגו' ואמרו במס' ע"ז (ח'). כי משעת קריאה מעלה עליו הכתוב כאילו אכל, ואמרו **מזבחו** כתב רמב"ם בהלכות שחיטה (פ"ד) שבא לאסור שחיטת גוי ממה שהזכירם באיסורי גוים הא למדת שבחינת הזביחה לבד יתעב ה' הגם שאין בה א' מפסולי שחיטה:

יח **את חג המצות תשמור.** טעם מצוה זו כאן לציון כי הן אלה תיקוני החטא שקודם כאומרם ז"ל (זוהר ח"ב מ'). כי החמץ הוא בחינת אל אחר, ולזה צוה ה' ביתר שאת לשמור את הדבר, וצוה כאן על כללות המועדים, אולי כי לצד שנאמר בעגל (לעיל ל"ב ד') אלה אלהיך אשר העלוך וגו' וכל המועדים תלויים ביציאת מצרים, לזה חזר ה' על הדברים כדי שיקבלו עליהם הפרטים שיש נגדיות להם במשמעות מאמר הכפירה, וזה אחד מפרטי התשובה הצריכה, והזכיר שמירת שבת לפי שהם עבדו ע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה לזה

אמר ה' מצות שבת שהיא גם כן שקול כנגד כל התורה שבזה יתוקן המעוות, ועיין מה שכתבתי בתחילת פרשת ויקהל:

כד **אוריֵש גוים מפניך**. דקדק לומר **מפניך**, פירוש לבל תצטער בראייתם על דרך מאמרם ז"ל (גיטין נ"ו): במעשה רבי יוחנן בן זכאי עם אספסינוס, הבטיח ה' כי לא יראו לפנינו כל עיקר:

והרחבתי וגו'. על דרך אומרו (ירמי' ג') ארץ צבי, ואמרו ז"ל (גיטין נ"ז). כעור של צבי זה וכו':

כח **לחם לא אכל וגו'**. הוצרך לפרט **לחם ומים** ולא הספיק לומר לא אכל ולא שתה, לדייק בדבריו בא כי דווקא לחם ומים הוא שלא אכל ושתה אבל אכילה אחרת ושתיה אחרת אכל ושתה כאומרו (תהלים מ') ותורתך בתוך מעי, גם נמשלה למים (תענית ז'), ואם היה אומר לא אכל ולא שתה יש במשמע כל מין אכילה ושתיה:

כט **ויהי ברדת וגו'**. אמר ויהי לשון צער, לרמוז מה שנכוו כל הצדיקים שבמחנה ישראל ממעלת משה אשר ענתה בפניו דכתיב וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן וגו':

ברדת משה מהר וגו'. לא נודע גזרת הכתוב איה מקומה, עוד צריך לדעת למה כפל לומר **ברדתו מן ההר** ולא הספיק במה שאמר בסמוך ברדת משה וגו'. עוד צריך לדעת לאיזה ענין הודיע הכתוב שלילת ידיעת משה בדבר קודם שיודיענו תחילה ענין קירון פנים שישנו. עוד צריך לדעת מי הודיעו למשה כיון שלא ידע מעצמו ואם הודיעוהו למה לא הודיע הכתוב סדר ההודעה.

אכן יתבאר הענין לפי מה שהודיע הכתוב אחר זה כי נתן משה מסוה על פניו בתמידות זולת בעת לימודו אם כן יאמר האומר למה לא נתן משה מסוה על פניו ברדתו מן ההר בזמן שלא היה מלמד את ישראל תורה, לזה אמר הכתוב **ומשה לא ידע** זה היה סיבה שלא נתן על פניו מסוה קודם וראהו אהרן וישראל והנה קרן עור פניו, ועדיין יקשה על זה איך יהיה הדבר שלא ירגיש בעל חי בדבר נוסף בפניו ובפרט קירון פנים, לזה הקדים הכתוב לומר הסיבה שמנעה ממנה הידיעה ואמר **ברדת משה מהר** פירוש כי בהיותו בהר לו יהיה שירגיש בהוד פניו יתלה הדבר כי יבהיקו פניו מאור פני אל המדבר עמו וברדתו מן ההר נסתלק תלית הרגשת אור פניו, ועדיין תקשה למה לא הרגיש במשך ירדתו, לזה אמר **ושני לוחות העדות ביד משה ברדתו מן ההר** פירוש בכל משך רדתו מן ההר, ולזה היה תולה כי מה שהיה מרגיש בפניו היה מאור הלחות אל מול פניו יאירו ולא ידע כי קירון פנים היה קבוע בו בעור פניו, והוא אומר **לא ידע כי קרן עור פניו** פירוש ידע בקירון פנים אבל לא חשב שהיה אור קבוע בעור פניו והיה תולה בלוחות שבידו וזה היה סיבה שלא עשה מסוה וראהו אהרן, וכפי זה גזרת הכתוב היא **וירא אהרן וגו'** כי זולת כל הכתוב לא היו רואים אהרן וישראל קירון פנים קודם שיקראם שהיה שם מסוה כאשר עשה אחר כך כשהניח מידו הלוחות ולא נשאר במה לתלות מעצמו הרגיש מתת אלהים כי קרן עור פניו ונתן המסוה תכף בסוד (משלי כ"ה) כבוד אלהים הסתר דבר:

ובמדרש (שמו"ר פמ"ז) ר' יהודה בר נחמן אמר כשכתב משה התורה נשתייר בקולמוס קמעא והעבירו על ראשו ומשם נעשה קרני הוד ע"כ, ודבריהם ז"ל סתומים וחתומים, ואולי שיכוונו לומר כי מצינו שמדת הענוה למעלה מכל כאומרם ז"ל (שהש"ר פ"א) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה שהוא היראה דכתיב (תהלים קי"א) ראשית חכמה יראת ה' עשתה ענוה עקב לסנדל" דכתיב (משלי כ"ב) עקב ענוה יראת ה', ומצינו שהעידה התורה על משה (במדבר י"ב ג') שעניו מאוד מכל האדם, וכשאמר ה' לכתוב הדברים מצינו לו שלא כתב עניו אלא ענו חסרה יו"ד ואף זה מן הענוה, ובשכר זה זכה לקרני הוד כי הפליא ברצונו יתברך גם ה' הפליא חסדו לו בשנותו מכל האדם, והוא מה שרמז רבי יהודה באומרו נשתייר בקולמוס קמעא והוא אות יו"ד שהיה צריך לכתוב ולא כתב לרוב ענותו וממנה זכה כנזכר:

[לה](#) **וראו בני ישראל וגו'**. צריך לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב להודיע זה, ואולי כי ישמיענו שהוצרכו ישראל לראות הדבר פעמים אחרים להצדיק כי קרן עור פניו לצד שהיה מיחוש שהאור הלז היה לצד עכבתו את ה' נוצצו אורות בפניו ובהארץ הזמן יחזור הדבר לכמות שהיה, לזה היו מסתכלים בפניו בכל עת להצדיק כי קרן וגו', ואולי כי חזרה עטרה ליושנה בבחינת פניו על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ"ב) בספרו של רבי מאיר כתוב כתנות אור, כמו כן משה נעשה עור פניו אור.

עוד ירצה כי הגם שעשה משה המסוה לא דנו מפני זה לאסור לראות פניו בזמן שאין מסוה אלא **וראו בני ישראל את פני משה** והדבר מובן כי לא בדרך איסור היו רואים ממה שלא הקפיד עליהם וחפץ ה' לראות באור החיים:

חסלת פרשת כי תשא